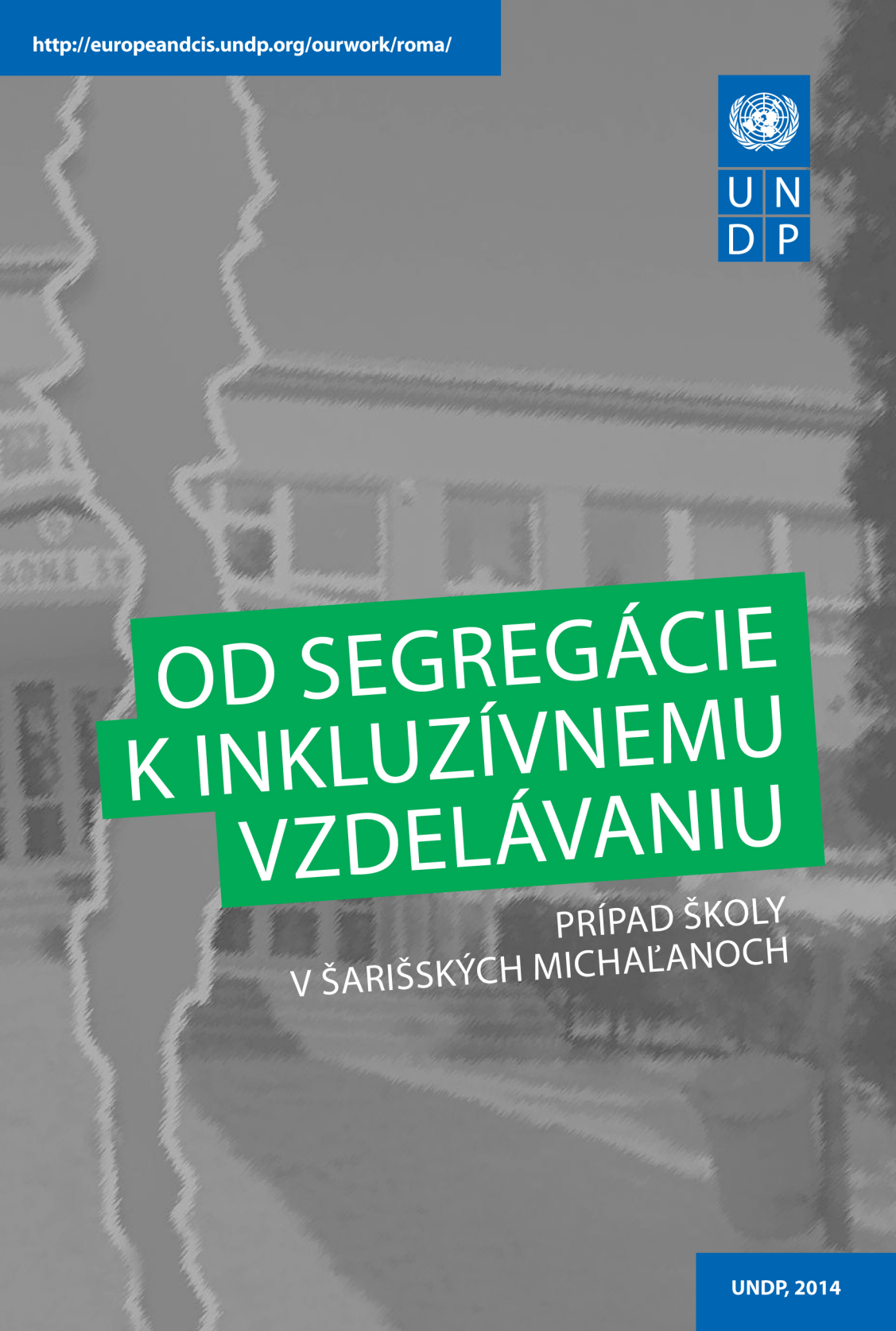
http://europeandcis.undp.org/ourwork/roma/

OD SEGREGÁCIE K INKLUZÍVNEMU VZDELÁVANIU

PRÍPAD ŠKOLY V ŠARIŠSKÝCH MICHAĽANOCH

UNDP, 2014

OD SEGREGÁCIE K INKLUZÍVNEMU VZDELÁVANIU

Prípad školy v Šarišských Michaľanoch

Táto publikácia vznikla vďaka podpore v rámci OP Výskum a vývoj
pre dopytovo-orientovaný projekt: Univerzitný vedecký park Univerzity Komenského v Bratislave,
ITMS 26240220086 spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Publikácia vychádza v spolupráci s UNDP a OZ eduRoma

Vydalo
Regionálne centrum
Rozvojového programu OSN
pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov
v Bratislave

Rozvojový program OSN (UNDP) vyjadruje poďakovanie Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky za finančnú podporu a spoluprácu pri implementácii tohto projektu

eduRoma – Roma Education Project
občianske združenie
Moyzesova 3
811 05 Bratislava – Staré Mesto,
Slovenská republika
Email: info@eduroma.sk
Web: www.eduroma.sk

eduRoma ďakuje za podporu tejto iniciatívy: Anja,spol. s r.o., Veľvyslanectvo Spojených štátov amerických v Bratislave, Amnesty International, Open Society Fundations

Recenzenti: doc. PaedDr. Ivan Pavlov, PhD., doc. PhDr. Rastislav Rosinský,PhD.

Autori: Vlado Rafael, Igor André

Jazyková úprava: Lucia Smažáková Karabínošová

Technická úprava, grafická úprava a produkcia: Valeur,s.r.o., Slovenská republika

Publikácia vychádza vďaka podpore:

© UNDP 2014

Všetky práva vyhradené. Reprodukovanie materiálu na ďalší predaj alebo na iné komerčné účely je bez písomného povolenia držiteľa autorských práv zakázané.
Názory a odporúčania formulované v tejto publikácii sa nemusia vždy a bezpodmienečne zhodovať s oficiálnym stanoviskom Rozvojového programu OSN.

Obsah

1 Úvod (V. Rafael) **5**

2 Bariéry pri odstraňovaní segregácie z pohľadu školskej politiky *(V. Rafael)* **7**

2.1. Keď peniaze nestačia: dosahy projektov z európskeho sociálneho fondu pri odstraňovaní segregácie a uplatňovaní inkluzívneho vzdelávania v školách na slovensku – *„Pohľad zdola.“ (V. Rafael)* 9

2.1.1. Zhrnutie rozhovorov a pozorovaní *(V. Rafael)* 14

3 Dve komunity, jedna škola *(Igor André)* **17**

3.1. Prvý rozsudok Okresného súdu v Prešove proti segregácii rómskych žiakov v škole v Šarišských michaľanoch a odvolanie sa školy proti rozsudku *(Igor André)* 19

3.2. Definitívny rozsudok krajského súdu v Prešove proti segregácii rómskych žiakov *(Igor André)* 22

3.3. Reakcie politikov a zástupcov štátnych inštitúcií *(Vlado Rafael)* 24

4 Prvé pokusy o riešenie problému segregácie v škole a vznik iniciatívy občianskeho združenia eduRoma *(Vlado Rafael)* **29**

4.1. Dvaja riaditelia, jedna škola: súdy opäť rozhodovali *(Vlado Rafael, Igor André)* 31

4.2. Audit školy: aj integrácia rómskych žiakov môže spôsobovať ich segregáciu *(Alica Petrasová, Vlado Rafael)* 34

4.3. Postupy a stratégie pri odstraňovaní segregácie rómskych žiakov v škole v Šarišských michaľanoch: február 2013 – december 2013 *(Igor André, Vlado Rafael)* 38

5 Odstrániť segregáciu nestačí. Prečo? *(Vlado Rafael)* **50**

6 eduRoma je súčasťou iniciatívy Slovensko pre všetkých: naozaj pre všetkých **52**

7 O autoroch **54**

8 Zoznam použitej literatúry **56**

1

ÚVOD (VLADO RAFAEL)

Súdny spor, ktorý v roku 2012 s vedením školy v Šarišských Michaľanoch iniciovala a viedla Poradňa pre občianske a ľudské práva v Košiciach proti segregácii rómskych detí, púta dodnes veľký záujem verejnosti, domácich a zahraničných inštitúcií a médií. Niet sa čomu čudovať, ide o prelomový rozsudok v histórii práva na Slovensku. Hoci rozhodnutie súdu priťahuje aj mnohých praktikov a mení nazeranie na učiteľskú profesiu, ostáva dodnes nezodpovedanou otázkou, ako v súčasných podmienkach škôl na Slovensku uplatniť právo na vzdelanie.

Zodpovedať uvedenú otázku sa usiluje aj iniciatíva občianskeho združenia eduRoma v škole v Šarišských Michaľanoch, ktorá vznikla vo februári 2013 ako reakcia na nečinnosť a neochotu štátnych inštitúcií podať vedeniu školy pomocnú ruku. Našou hlavnou ambíciou je pomôcť naplniť rozsudok Krajského súdu v Prešove proti segregácii rómskych žiakov a zároveň vytvoriť podmienky pre inkluzívne vzdelávanie pre všetky deti. Od začiatku nám išlo o to, aby príklad dobrej praxe školy mohol súčasne meniť školskú legislatívu a inšpirovať ďalšie školy, ktoré majú so segregáciou problém.

V publikácii uvádzame prvé výsledky našej práce, nie sme však ani zďaleka na konci. *A celkom určite segregácia ostáva bežnou realitou tejto školy – v rozpore s mediálnym obrazom, ktorý sa snaží verejnosť presvedčiť, že škola už nesegreguje, a že môže už dnes slúžiť ako príklad dobrej praxe. Žiaľ, nie je to tak. Atmosfére v škole neprospieva ani fakt, že škole v súčasnosti hrozí v poradí už piaty súdny spor.* Publikácia napokon nemá ambíciu podrobne popisovať jednotlivé výstupy a dosahy krátkej misie OZ eduRoma. Realizácia ďalších dôležitých krokov v škole si z našej strany vyžaduje trpezlivosť a čas. Čitateľa však už dnes môžeme uistiť, že o napĺňaní ďalších predsavzatí, ktoré sme si v úvode dali, vznikne časom prípadová štúdia.

Prostredníctvom opisu prípadu a jeho pozadia upozorňujeme na viaceré úskalia, bariéry a naše rezervy pri odstraňovaní segregácie rómskych detí v škole v Šarišských Michaľanoch. Prípad zároveň ilustruje neochotu slovenských politikov diskrimináciu v školách naozaj riešiť. Upozorňujeme aj na nemohúcnosť školského systému, na rad nedostatkov a prekážok v legislatíve, ktoré v školskej praxi spôsobujú doslova absurdné situácie.

Publikácia, ktorá sa vám dostáva do rúk, vychádza v spolupráci s UNDP a OZ eduRoma pri príležitosti prvého roku iniciatívy v Škole v Šarišských Michaľanoch. Úprimne sa tešíme aj z toho, že do riešenia tohoto zložitého prípadu sa zapojili viacerí ľudia, ktorí od začiatku stáli pri nás a boli ochotní nám kedykoľvek pomôcť a poradiť. A ktorí sa napokon vydali s nami na spoločnú cestu za hľadaním ľudskej dôstojnosti.

2

Bariéry pri odstraňovaní segregácie z pohľadu školskej politiky

(VLADO RAFAEL)

„[Zákaz segregácie] je ťažšie uplatniť v praxi, pretože nie sú žiadne konkrétne odporúčania alebo techniky, ako ju merať. Je zložité monitorovať ju."

prednosta Krajského školského úradu[1]

Hoci základné princípy výchovy a vzdelávania (školský zákon 2008, paragraf 3) deklarujú okrem iného aj princíp zákazu všetkých foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie, školský zákon tento pojem nijako bližšie nedefinuje a nerozoberá ho vo vzťahu k vyučovaciemu procesu a výkonu pedagogickej profesie. Na uvedený stav reagovali v roku 2011 autori Vlado Rafael a Laco Oravec v publikácii *Odpovede na otázky desegregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku*, v ktorej ponúkli definíciu segregácie rómskych žiakov nasledovne[2] :

„Segregácia vo výchove a vzdelávaní rómskych detí je jav, ktorý v dôsledku ich etnickej príslušnosti (často v kombinácii so sociálnym znevýhodnením) vedie k ich priestorovému, organizačnému, fyzickému a symbolickému vylúčeniu alebo oddeleniu od ostatných detí, čo má často za následok poskytovanie výchovy a vzdelávania za objektívne nižších kvalitatívnych podmienok vplývajúcich na ich nedostatočný všestranný rozvoj osobnosti, ako aj nedostatočnú socializáciu a integráciu do spoločnosti. Ide o poskytovanie takej výchovy a vzdelávania, ktoré neslúžia najlepšiemu záujmu tejto cieľovej skupiny detí."

O dva roky neskôr si definíciu osvojilo aj Ministerstvo školstva a premietlo jej interpretáciu do pedagogicko-organizačných pokynov na roky 2013/2014[3], v ktorých sa v bode 5 odporúča v školách a školských zariadeniach dôsledne uplatňovať zákaz všetkých foriem diskriminácie a segregácie, ***eliminovať nežiaduce javy, akými sú priestorové, organizačné, fyzické a symbolické vylúčenie alebo oddelenie rómskych žiakov v dôsledku ich etnickej príslušnosti (často v kombinácii so sociálnym znevýhodnením) od ostatných žiakov.***

1 Amnesty International: Dajte im budúcnosť; ukončite segregáciu rómskych detí v slovenských školách, 2010

2 Odpovede na otázky desegregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku, *Zhrnutie: popis segregácie vo vzdelávacom systéme na Slovensku, požiadavky na jej odstránenie, dilemy a otvorené otázky, str. 158.* ed: Rafael, V., NOS – OSF, Bratislava, 2011, In: http://www.eduroma.sk/publications/sk/desegregacia.pdf

3 Pedagogicko – organizačné pokyny na školský rok 2013/2014, str. 9, bod 5, Bratislava 2013, In: https://www.minedu.sk/data/att/4966.pdf

V pokynoch sa ďalej uvádza: *dôsledne riešiť problémy detí a žiakov pochádzajúcich z marginalizovaných skupín, ktoré komplikujú proces ich prijímania do bežných škôl a školských zariadení, zaraďovanie do bežných tried a následný výchovno – vzdelávací proces,. vytvárať vhodné podmienky na ich vzdelávanie v školách a triedach spolu s majoritnou populáciou, nevytvárať pre deti a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia samostatné triedy (okrem nultého ročníka).*

Ministerstvo školstva z tohto dôvodu odmietlo kritiku Amnesty International v septembri 2013 o neochote riešiť problém segregácie rómskych detí v školách na Slovensku. **„***Dňa 3. 9. 2013 sa uskutočnilo rokovanie so zástupcami Amnesty International, ktorým boli podané konkrétne a podrobné informácie o tom, ako v SR riešime tento problém,"*[4] uviedol hovorca ministerstva. Hovorca vo svojom stanovisku ďalej konštatoval, že rezort školstva svoj postoj k segregácii jednoznačne vyjadril v predpise o pedagogicko-organizačných pokynoch na školský rok 2013/2014, v časti „Národnostné menšiny, sociálne znevýhodnené prostredie, cudzinci, diskriminácia", v ktorej sa píše o zákaze všetkých foriem diskriminácie a segregácie[5].

Treba povedať, že autori pôvodnej definície segregácie, ktorou sa inšpirovalo Ministerstvo školstva vo svojich pokynoch pre školy, vychádzali zo 180 stranovej analýzy stavu a z mnohých odporúčaní z dielne viac ako 20 autorov. Ministerstvo si analýzu ako aj jej odporúčania dodnes neosvojilo. Organizačné pokyny pre školy na rok 2013/2014 v podstate iba naďalej kopírujú strohé princípy školského zákona z roku 2008, v ktorom sa uvádza zákaz diskriminácie a segregácie. Zo strany Ministerstva školstva pri eliminácii tohto problému teda nenastal ani po 6 rokoch výrazný posun. Ide najmä o skutočnosť, že pokyny Ministerstva vo vzťahu k školám pri odstraňovaní diskriminácie a segregácie majú iba odporúčací charakter. Nie sú povinné, preto nie je v súčasnosti známy ani kontrolný a sankčný mechanizmus zo strany štátnych orgánov, ktorý by praktizovanie diskriminácie a segregácie v školách odstraňoval.

Z hľadiska monitoringu a vyhodnocovania diskriminačných bariér vo vzdelávaní pojmu „segregácia" chýba stále koncepčné rozpracovanie a jeho vymedzenie pre každodennú školskú prax. Najmä obsahová náplň tohto pojmu, jeho dôkladná analýza a následne vymedzenie vychádzajúce z potrieb škôl, rómskych žiakov ako aj intaktnej skupiny, sú potrebné pre prehodnotene súčasnej školskej didaktiky, jej cieľov a štandardov.

4 http://www.aktuality.sk/clanok/229278/slovensko-opat-kritizuju-za-diskriminaciou-romov/
5 Tamtiež

2.1. Keď peniaze nestačia: dosahy projektov z Európskeho sociálneho fondu pri odstraňovaní segregácie a uplatňovaní inkluzívneho vzdelávania v školách na Slovensku – *„Pohľad zdola“* (Vlado RAFAEL)

Problém so štandardmi desegregácie a vytváraním podmienok pre inkluzívne vzdelávanie sa premieta aj do využívania významných finančných dotácií z Európskeho sociálneho fondu pre školy na Slovensku. V súvislosti s odstraňovaním diskriminácie vo vzdelávaní ako aj so zvyšovaním kvality vyučovacieho procesu pre rómskych žiakov sme sa pre lepšie vysvetlenie tohto nedostatku sústredili na analýzu projektov Európskeho sociálneho fondu (ESF), ktorú sme uskutočnili od februára do augusta 2013.

Naším prvoradým cieľom bolo hlbšie spoznať a porozumieť dosahom projektov z ESF na cieľovú skupinu rómskych detí. Z našich analýz a pozorovaní jednotlivých rozhovorov okrem iného zisťujeme aj skutočnosť, že dosahy projektov ESF v oblasti vzdelávania majú len minimálny dosah na rómske deti, benefitujú z nich skôr inštitúcie, nie však koneční prijímatelia – žiaci. Nehovoriac o tom, že realizácia projektov ESF nepriamo vytvára priestor pre selektívne zaobchádzanie s cieľovou skupinou detí v dôsledku chýbajúcich desegregačných či inkluzívnych štandardov v národnom referenčnom rámci.

Analýza hĺbkových rozhovorov bola zložená z 10 rozhovorov s odborníkmi zo štátnych i neštátnych organizácií, ako aj z analýzy dokumentácie a publikácií pre využitie ESF v oblasti vzdelávania. Rozhovory boli uskutočnené s a) prijímateľmi: 3 riaditelia škôl, 3 učitelia

b) hodnotiteľmi/expertmi: 1 manažér MVO, 2 experti z Ministerstva školstva, 1 výskumník.

Výber konečných prijímateľov

Podľa stanoviska riaditeľov, učiteľov a hodnotiteľov je hlavným kritériom pri výbere konečných prijímateľov rozhodujúci – vek, neoficiálne pripísaná etnická príslušnosť zo strany prijímateľov a sociálne znevýhodnenie. Výber konečných prijímateľov je však zo strany Ministerstva školstva spojené s problémom identifikácie žiakov z MRK/SZP.

„Máme problémy s definíciou a identifikáciou MRK/SZP, na lokalizáciu cieľových skupín sme občas používali aj Atlas rómskych komunít z roku 2004.“ **(Pracovník 1, MŠ, H.P.)**

„Fakt ale je, že napríklad podiel žiakov zo SZP sa udáva len ako čestné vyhlásenie, inak to v praxi neskúmame.“ **(Pracovník 2, MŠ, M.S.)**

Spokojnosť účastníkov projektu
Respondenti hovoria, že príjemcovia majú pozitívny názor na projekty, aj to, že sú spokojní s ich účasťou v aktivitách:

„Na prvom stupni základnej školy nie je predmet, pri ktorom by sa vo vyučovaní dalo zaobísť bez použitia názornosti, alebo kde by názornosť nebolo možné úspešne použiť. V každom predmete, v ktorom sa majú pri vyučovaní utvárať konkrétne predstavy, je názorný výklad bezpodmienečne potrebný. Len táto podmienka zaručí, že si hlavne rómski žiaci študovanú látku rýchlejšie osvoja a ich vedomosti budú premyslené a trvalé. V tomto smere daný projekt potreby cieľovej skupiny naplnil.“.

„Zároveň sa bolo možné vďaka projektu zamerať aj na ich zmysel pre rytmus, pohyb a estetické cítenie. Žiaci sa mali možnosť zapájať do rôznych akcií a prezentovať svoj talent na rôznych podujatiach. Tieto aktivity pokračujú aj po skončení projektu.“ **(učiteľ 1, Z.R.)**

„Naša škola sa snaží brať do úvahy špecifiká rómskych detí, hlavne sociálne podmienky života, s čím súvisí aj častejšie zlyhávanie v školských výkonoch, prejavujúce sa v nižšej miere školskej úspešnosti, odlišný rečový vývin, zlé hygienické návyky a na strane druhej vysoký stupeň adaptability, vytrvalosti, schopnosti prežitia, zmysel pre spoločenský život a empatiu, cit pre slobodu, iniciatívnosť, zmysel pre rytmus, pohyb a iné.“

„Učitelia vyučujúci rómskych žiakov sa snažia brať tieto zákonitosti do pozornosti, využívajú menej direktívny štýl, povzbudzujú žiakov k lepším výkonom, používajú pochvaly...
Preto sa snažíme včleňovať a zapájať rómskych žiakov do rôznych aktivít, ktoré prebiehajú v škole ako aj mimo školy. Snažíme sa týchto žiakov pochopiť a ponúknuť im iný pohľad na svet.“ **(učiteľ 2, I.P.)**

Na otázku: „Do akej miery podľa Vás projekty naplnili potreby cieľovej skupiny?“ odpovedal, že: „Záleží od oblasti, v ktorej bol projekt realizovaný: žiakov viac zaujali výchovné aktivity (výtvarná výchova, hudobná, tanečná, fotografovanie...), menej vzdelávacie aktivity – fyzika, biológia.“ **(učiteľ 3, A.K.)**

„Vzdelanostná úroveň príslušníkov z MRK sa zvýšila. Zvýšila sa jazyková úroveň, hygiena, žiaci sa tešili na prácu v krúžkoch i s pracovnými listami na hodinách. Naučili sa pracovať s fotoaparátom. Motiváciou i silným zážitkom pre nich bola vernisáž i krst kalendára“. „Potreby cieľovej skupiny sa naplnili, žiaci pracovali s nadšením, boli kreatívni, naplnila sa ich túžba po tvorivosti, naplno využívali svoju fantáziu. Škola vytvára inkluzívne prostredie aj po skončení projektu. Žiaci pracujú v spoločných projektoch na vyučovacích hodinách, navštevujú výstavy, exkurzie, výlety, posielajú výtvarné práce na medzinárodné súťaže.“ **(Učiteľ 2, I.P.)**

Užitočnosť pre príjemcu (inštitúciu)
„Myslíme si, že ponúka veľké množstvo nových skúseností a poznatkov, a zároveň umožní vytvoriť nové pracovné miesta, čo je v dnešnej dobe veľkou výhodou. Zároveň sú lákavé aj zahraničné pobyty pedagogických zamestnancov a veľkým plusom je aj vybavenie škôl interaktívnymi systémami.“ **(učiteľ 1, Z.R.)**

„Vďaka projektu mohla škola získať veľké množstvo pomôcok, ktoré sú nevyhnutné pri práci s rómskymi žiakmi, a uplatňovať tak pri práci s nimi zásadu názornosti, ktorá umožňuje ľahšie pochopenie nového učiva, ktoré môže mať pre žiaka aj trvácnejší charakter.“ **(Riaditeľ 3, J.V.)**

„Vďaka projektu sme mali možnosť zmodernizovať vyučovací proces, a to prostredníctvom zakúpenia interaktívnej tabule, ktorá je veľkým prínosom a v triede, kde sú rómske deti, prispieva a svojou modernosťou vytvára u týchto žiakov pocit, že aj oni môžu dosiahnuť vo výchovno-vzdelávacom procese výborné výsledky. Žiaci tak majú väčšiu chuť k učeniu a chcenie pracovať, pretože táto práca ponúka nové a vylepšené metódy a učenie je zábavnejšie. Rómski žiaci nepovažujú prácu na interaktívnej tabuli za učenie a za niečo, čo musia robiť. Interaktívna tabuľa umožňuje rómskym žiakom nenútenou formou pomáhať pri dosahovaní vzdelávacích cieľov.“ **(učiteľ 1, Z.R.)**

Uskutočnené alebo prebiehajúce projekty z ESF na našej škole hodnotíme priemerne, tieto projekty čiastočne naplnili potreby cieľovej skupiny, predovšetkým s ohľadom na MRK. **(Riaditeľ 1, M.R.)**

„Je to možnosť pre pedagógov tvoriť učebné materiály pre túto skupinu žiakov, pričom táto práca je aj finančne ohodnotená. To, že nie vždy je možné použiť učebné materiály vytvorené pre majoritu aj u žiakov z MRK, potvrdzuje prax.“ **(Učiteľ 3, A.K.)**

„Plusom bol nákup veľkého množstva učebných pomôcok, ktoré vnášajú do vyučovacieho procesu väčšiu názornosť potrebnú pre týchto žiakov, umožňujú rozvíjať manuálnu zručnosť.“ **(Riaditeľ 3, J.V.)**

„Pri prvom projekte sa vybavila škola (didaktické prostriedky a pomôcky) a vytvoril sa nový školský vzdelávací program.“ **(Riaditeľ 2, I.K.)**

Reakcia miestnej komunity
„Širšia komunita mala možnosť vidieť prácu a výsledky svojich detí, čo bolo veľmi užitočné pri vytváraní pozitívneho vzťahu medzi školou a rodičmi **(učiteľ 1, Z.R.)**

Vytváral sa vzťah medzi rodičmi, školou, učiteľmi.“ **(učiteľ 3, A.K.)**

„O práci na projektoch sa širšia verejnosť dozvedela v mestskej tlači, z vernisáže výtvarných i fotografických prác, z krstu kalendára i kníh v Kultúrnom centre v Sabinove,

žiaci vystupujú na tanečných, speváckych i hudobných podujatiach mesta. Spoluprácu so školou si pochvaľuje i pastor miestnej rómskej komunity.“ **(učiteľ 2, I.P.)**

„Širšia komunita – obec, mesto – neprejavuje záujem o uskutočnené alebo prebiehajúce projekty. Projekt je v rámci možností spropagovaný.“ **(Riaditeľ 1, M.R.)**

Kritické body

1. Administratívna náročnosť

„Je tu veľké množstvo písomností“ **(učiteľ 1, Z.R.)**

„Po ukončení projektu boli učitelia dosť „unavení, znechutení“ papierovou byrokraciou projektu a potrebovali sme si vydýchnuť. Realizujeme projekty, ktoré sú z tohto hľadiska nenáročné.“ **(učiteľ 3, A.K.)**

„Tieto projekty sú neúnosne zaťažené byrokraciou, ktorá odrádza učiteľov. V každom prípade odporúčame zjednodušiť byrokratické podklady a zamerať sa viac na reálnu prácu učiteľov so žiakmi.“ **(Riaditeľ 1, M.R.)**

„Administratívne nároky projektu sú vysoké – počas realizácie sa vyžaduje množstvo dokumentácie, ktorá komplikuje samotný výkon aktivít.“ **(Pracovník 1, MŠ, H.P.)**
V samotnom procese realizácie administratívna náročnosť projektu rastie.“ **(Pracovník 2, MŠ, M.S.)**

„Do Národného referenčného rámca – operačný program vzdelávanie – nie sme zaangažovaní, dajú nám ho napokon iba pripomienkovať.“ **(Pracovník 2, MŠ, M.S.)**

„Operačný program nie je nastavený na odstránenie segregácie, či vytváranie inkluzívneho vzdelávania.“ **(Pracovník 2, MŠ, M.S.)**

2. Problém evaluácie ESF projektov

„Nedá sa vymyslieť merateľný ukazovateľ, ktorý dokáže všetko pokryť, konkrétne dosahy sú veľmi ťažko preukázateľné.“ **(Pracovník 1, MŠ, H.P.)**

„V odbornej hodnotiacej komisii sú zastúpení externí aj interní hodnotitelia; externí však musia podať prihlášku na MŠVVaŠ SR, čo do značnej miery znižuje ich zastúpenie a teda aj hlas v komisii.“ **(Pracovník 2, MŠ, M.S.**)

„Európska únia chce výstup, len ide o mäkké aktivity, problém je vyhodnotiť ich skutočný dosah, sledujú sa iba počty, napr. koľko je učebných materiálov.“ **(Výskumník, Z.M.)**

Pre ilustráciu uvádzame tvrdenie výskumníka, ktorý problém merania a vyhodnocovania ESF projektov uvádza v súvislosti s prebiehajúcim národným projektom Celodenného výchovného systému na 200 základných školách:

„Okrem učiteľov, ktorí za hodinu popoludňajšej krúžkovej činnosti dostanú v hrubom 5,20 eura, sa z týchto peňazí každej škole platia aj dvaja asistenti učiteľa. Ak to nestačí na zaplatenie dostatočného počtu učiteľov, ktorí by decká zabavili naozaj celý deň, tak preto, že podpora celodenného výchovného systému tvorí iba necelú polovicu rozpočtu projektu. Zvyšok zhltne „technická podpora" projektu a najmä vzdelávanie učiteľov (6,7 mil. €). Podľa merateľných ukazovateľov by do konca projektu v januári 2015 malo vzniknúť dvanásť vzdelávacích programov, vyše tisíc (!) učebných materiálov a preškoliť by sa malo cez štyritisíc ľudí venujúcich sa inklúzii Rómov. O tom, o koľko by sa mala znížiť miera prepadania rómskych žiakov, či zlepšiť ich prospech, nie je v projekte ani ň. Projekt mal mať vyššie ambície, na základe čoho povedia, že bol úspešný?" **(výskumník, Z.M.)**

3. Školy pod tlakom lokálnych firiem

Pri analýze jednotlivých projektov ESF pre rôzne školy sme si všimli, že projekty sa často na seba veľmi podobali – mali rovnaký jazyk, výrazové prostriedky, takmer totožné zámery a ciele. Dospeli sme k záveru, že boli napísané jednou formou/projektovým manažérom.

„Riaditeľ školy je síce štatutárom, ale zriaďovateľom školy je obec. Školy sú tak často pod tlakom obce, mesta a finančných záujmov miestnych firiem, ktoré na projektoch ESF participujú." **(Manažér MVO, L.O.)**

„Množia sa nám prípady, kedy nám riaditelia škôl píšu ďakovné listy, že sme ich projekt neschválili, pretože boli pod tlakom miestnych ekonomických záujmov firiem." **(Pracovník 1, MŠ, H.P.)**

„Školy, obce, mestá nemajú dosah na nastavovanie ESF projektov v rámci národného referenčného rámca." **(Manažér MVO, L.O.***)*

*„Národný strategický referenčný rámec v operačnom programe vzdelávania nevytvárame, až keď bol vypracovaný, dali nám ho komentovať prostredníctvom emailu."***(Pracovník 1, MŠ, H.P.)**

4. Problém postavenia MVO v ESF projektoch

„Do projektov z ESF zameraných na rozvoj formálneho vzdelávania MVO vstupovať nemôžu." **(Pracovník 2, MŠ, M.S.)**

„Projekty ESF majú veľmi malý dosah na rómske deti, nepracujú s konceptom desegregácie a inkluzívneho vzdelávania.“ **(Manažér MVO, L.O.)**

„Mimovládnym organizáciám bol 7 rokov sťažený prístup k ESF projektom, aj dnes MVO z týchto projektov iba veľmi málo profitujú, žiadať projekty môžu iba obce.” **(Manažér MVO, L.O.)**

„Ministerstvo školstva má ale celkový nepriateľský prístup k Mimovládnym organizáciám, ktoré sú často nositeľmi nových ideí a sú omnoho flexibilnejšie, Ministerstvo školstva dodnes nemá granty pre MVO, ESF je iba dôsledok tohto postoja.“ **(Manažér MVO,L.O.)**

„V školstve, v ich komisiách, je minimálne zastúpenie mimovládnych organizácií.“ **(Manažér MVO, L.O.)**

*„Ponúkli nám, aby sme vypracovali osvetové programy pre rodičov rómskych žiakov, ponúkli nám sumu, za ktorú sme nemohli ani vycestovať na východné Slovensko, aby sme ten program prezentovali. Odstúpili sme, no neskôr, pri politických nomináciách, ministerstvo opäť začalo uprednostňovať iba štátnych expertov, MVO vylúčili.“***(Manažér MVO, L.O.)**

2.1.1. Zhrnutie rozhovorov a pozorovaní

(Vlado RAFAEL)

Z rozhovorov je zrejmé, že projekty Európskeho sociálneho fondu (ESF) v oblasti vzdelávania majú význam, pokiaľ ide o spokojnosť účastníkov a užitočnosť pre príjemcov. Dá sa povedať, že projekty zvyšujú aktivitu sociálne znevýhodnených žiakov a zlepšujú finančné a materiálno – technické vybavenie škôl. Viacerí respondenti uvádzajú, že sa vďaka projektom zlepšila odbornosť pedagógov či samotný výchovno-vzdelávací proces. Podľa respondentov majú projekty význam aj v otváraní sa škôl komunite a v zlepšovaní vzťahov medzi deťmi, učiteľmi a rodičmi. Pri našich pozorovaniach však zisťujeme, že jednostranné zameranie vzdelávacích aktivít vo vzťahu k znevýhodnenej skupine žiakov neraz vyvoláva tenziu v komunitách zo strany intaktnej skupiny žiakov a ich rodičov, ktorí z aktivít projektu nijako aktívne nebenefitujú. Problémom sú pre príjemcov aj vysoké administratívne nároky projektov, počas ich realizácie sa vyžaduje neúmerné množstvo dokumentácie, ktoré komplikujú samotný výkon vzdelávacích aktivít.

Hoci si podľa našich zistení školy vedú neoficiálne záznamy o počtoch rómskych detí, zo strany Ministerstva školstva ide o problém oficiálneho výberu príjemcov ESF projektov. Definovať konečných príjemcov na základe pripísanej etnickej príslušnosti je na Slovensku legislatívne zakázané. Konečných príjemcov preto monžo definovať iba podľa dostupných oficiálnych kategórií, ktorými sú: a) žiak zo sociálne znevýhodneného prostredia, b) marginalizované rómske komunity. Počet žiakov zo sociálne

znevýhodneného prostredia *(ide o kategóriu žiakov, ktorá je definovaná Ministerstvom práce sociálnych vecí a rodiny)* školy však iba čestne deklarujú. Ich skutočné zastúpenie v projekte nikto z kompetentných už ďalej neskúma. Pokiaľ ide o kategóriu „žiaci z marginalizovaných rómskych komunít", ide skôr o zaužívané oficiálne slovné spojenie, ktoré však nemá nijakú legislatívnu či inú oficiálnu definíciu. Z týchto dôvodov ide teda o axiologické spory pri výbere konečných príjemcov projektu. Pomohlo by, ak by napr. boli cieľové skupiny rómskych žiakov vyberané na základe znevýhodnených lokalít, ktoré sú zmapované v Atlase rómskych komunít. Žiaľ, Atlas sa pri identifikácii a výbere konečných príjemcov používal iba čiastočne a neoficiálne. Okrem toho, spomínaná verzia Atlasu pochádza z roku 2004, pričom jednotlivé dáta nemusia už korešpondovať so súčasným postavením zraniteľných skupín rómskeho obyvateľstva na Slovensku.

V súvislosti s neúčasťou detí na projektových aktivitách je naškodu, že projekty ESF nerátajú s výdavkami na stravu pre chudobných žiakov, v dôsledku čoho sa znižuje ich sústredenosť na vyučovaní. Z našich pozorovaní tiež vyplýva, že zabezpečenie stravy môže byť jednou zo silných motivácií pravidelnej účasti chudobných detí na projektových aktivitách. Problémom je aj objektívne vyhodnotenie ESF projektov a ich dosahov. Zo strany Ministerstva školstva sa po ukončení projektov merajú resp. kontrolujú len vopred zadefinované kritériá, ktoré pozostávajú napr. z kontroly počtu učebných zdrojov alebo z počtu vykonaných vzdelávacích aktivít. To, akú metodicko-didaktickú hodnotu učebné zdroje majú, alebo ako (ne)ovplyvňujú kognitívnu, sociálno – afektívnu, psycho – motorickú či konatívnu stránku osobnosti zraniteľných skupín žiakov, nie je zrejmé. Rovnako neexistujú merania o tom, aký majú projekty dlhodobý dosah na dosahovanie učebných výsledkov u zraniteľných skupín žiakov a ich ďalšie uplatnenie na vyššom stupni vzdelávania. Dá sa povedať, že projekty ESF môžu byť zo strany poskytovateľa relatívne úspešné v rámci merania „tvrdých aktivít" a to len na úrovni užitočnosti príjemcov resp. školskej inštitúcie. Ich meranie dosahu na konečných príjemcov však nie je objektívne vôbec jasný.

Národný strategický referenčný rámec pre operačný program vzdelávania nevychádza z filozofie desegregácie a tvorby podmienok inkluzívneho vzdelávania v školách na Slovensku. Segregácia rómskych detí na Slovensku je pomerne rozšírený fenomén, má rôzne podoby a príčiny. Ich dôsledky sú pre zraniteľné skupiny rómskych žiakov fatálne.

Pre ilustráciu uvádzame zistenia z výskumu UNDP, ktorý okrem iného skúmal aj stupeň dosiahnutého vzdelávania rómskych žiakov podľa typu bývania. Zo zistení je zrejmé, že školy nijako nevyvažujú a iba reprodukujú úroveň rezidenčnej segregácie rómskych žiakov, ktorá sa premieta do dosahovania ich učebných výsledkov a ich dosiahnutého vzdelania.

Zloženie rómskej populácie, ktorá je mimo školského systému, podľa stupňa dosiahnutého vzdelania a typu bývania (v %)[6]

	Segregovaní	Separovaní	Rozptýlení	Spolu
ZŠ neukončené	23,3	17,3	14,7	18,4
ZŠ ukončené (ISCED 1 a 2)	59,5	58,0	61,8	59,7
Ukončené stredné (ISCED 3)	14,2	16,5	20,2	17,0
Špeciálna škola	2,8	8,0	2,9	4,7
Vyššie (ISCED 4+)	0,2	0,2	0,5	0,3

(UNDP, 2012)

Do tvorby národného strategického referenčného rámca pre oblasť vzdelávania nemajú navyše možnosť vstúpiť školy, učitelia a dokonca ani odborníci z Agentúry z Ministerstva školstva, ktorá riadi Operačný program vzdelávania. Mimovládne organizácie sa nemôžu uchádzať o ESF projekty, ktoré spadajú do oblasti formálneho vzdelávania, hoci sú často nositeľmi rôznych inovácií a nových prístupov v oblasti vzdelávania znevýhodnených skupín žiakov. Pokiaľ ide o účasť nezávislých externých hodnotiteľov ESF projektov v schvaľovacej komisii, môžu si podať prihlasovací formulár na Ministerstve školstva. Podľa nedávnych zistení Najvyššieho kontrolného úradu (NKÚ) nie je rovnako dostatočne zdokumentované, ako Agentúra z Ministerstva školstva hodnotiteľov ESF projektov vyberá.

3

Dve komunity, jedna škola

(IGOR ANDRÉ)

Ďalšie bariéry pri odstraňovaní segregácie a vytváraní podmienok pre inkluzívne vzdelávanie zo strany školskej politiky, jej legislatívy a financovania budeme popisovať v nasledujúcich kapitolách na riešení konkrétneho prípadu školy v Šarišských Michaľanoch, ktorá bola odsúdená za segregáciu rómskych žiakov.

Život v škole je od samého začiatku spojený s dvoma obcami v Šarišskom regióne, okrese Sabinov – Šarišské Michaľany a Ostrovany. Geograficky sú dediny situované takmer na jednej úrovni popri ľavom a pravom brehu rieky Torysa v Spišsko-šarišskom medzihorí. Šarišské Michaľany pretína frekventovaná cesta I. triedy číslo 68, ktorá spája Maďarsko s Poľskom. Podľa posledného sčítania obyvateľov z roku 2011 má trvalý pobyt v Šarišských Michaľanoch 2832 a v Ostrovanoch 1903 občanov.

V Ostrovanoch sa nachádza segregovaná rómska osada, ktorá je od posledných domov a záhrad nerómskych obyvateľov oddelená múrom. Z celkového počtu obyvateľov tvorí rómska komunita väčšinu – podľa kvalifikovaných odhadov aktualizovaného Atlasu rómskych komunít 2013[7] je to takmer 1300 ľudí (68%). Podľa údajov z webovej stránky obce a spomínaného Atlasu je celková miera evidovanej nezamestnanosti v obci asi na úrovni 57,5%, Rómovia z tejto množiny tvoria až 83%. V obci sa prostredníctvom národného projektu Fondu sociálneho rozvoja realizuje od roku 2008 terénna sociálna práca, ktorú vykonávajú 2 terénni sociálni pracovníci spoločne s 2 asistentmi. Súčasťou práce s rómskou komunitou sú aj aktivity komunitného centra, ktoré v réžii mimovládnej organizácie ETP Slovensko prebiehajú na projektovej báze takmer nepretržite od októbra 2009. Momentálne zamestnáva ETP Slovensko 2 komunitných pracovníkov, ktorí sa zameriavajú na činnosť s deťmi v predškolskom veku, popoludňajšie mimoškolské aktivity a mentoring pre deti na základnej škole. V Ostrovanoch sa nachádza materská škola, ktorá má kapacitu 50 detí, v prebiehajúcom školskom roku je do nej zapísaných 48 rómskych detí, ktorým je poskytovaná iba poldenná starostlivosť. Súčasťou obce je aj špeciálna základná škola so stopercentným zastúpením rómskych žiakov (v školskom roku 2013/2014 je to 120 žiakov), ktorí sú v prevažnej miere vzdelávaní podľa vzdelávacieho programu pre žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím.

7 Projekt aktualizovaného *Atlasu rómskych komunít 2013* na Slovensku realizovalo Regionálne centrum Rozvojového programu OSN v Bratislave (UNDP) v spolupráci so Združením miest a obcí Slovenska, Prešovskou univerzitou v Prešove a Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.

V obci Šarišské Michaľany sa nachádza základná škola, ktorá je spádovou školou pre školopovinné deti z Ostrovian. V Šarišských Michaľanoch žije podľa kvalifikovaných odhadov aktualizovaného Atlasu rómskych komunít 2013 asi 300 Rómov, čo tvorí približne 10% z celkového počtu obyvateľov. Na rozdiel od Ostrovian väčšina Rómov žije v rozptyle, menšia časť z nich obýva bytovku, ktorá spĺňa charakteristiku separovaného sídla vo vnútri obce. Podľa údajov z rovnomenného zdroja z celkového počtu Rómov v produktívnom veku sa asi 15% z nich nachádza v tabuľkách evidovanej nezamestnanosti. V rámci národného projektu „terénna sociálna práca“ refunduje Fond sociálneho rozvoja od apríla 2009 mzdu jednému terénnemu sociálnemu pracovníkovi a jednému asistentovi.

Základná škola v Šarišských Michaľanoch má v školskom roku 2013/2014 407 žiakov, z toho 253 rómskych detí (62%). Väčšina z nich denne dochádza z približne štyri kilometre vzdialenej osady v Ostrovanoch. Zo základnej školy sa v roku 1986 stala špeciálna základná škola. Rómski žiaci z osady v Ostrovanoch preto už niekoľko desaťročí navštevujú Základnú školu v Šarišských Michaľanoch (ďalej iba „ZŠ v ŠM“). Prudký nárast počtu rómskych žiakov z Ostrovian, aj vzhľadom na celkový populačný prírastok rómskej osady, v ZŠ v ŠM však nastal až v školskom roku 2004/2005, kedy vtedajší starosta obce Šarišské Michaľany podpísal spoločný školský obvod s obcou Ostrovany. Podľa tejto dohody bola ZŠ v ŠM povinná prijať všetkých žiakov s trvalým pobytom v obci Ostrovany. Do zmieneného školského roku fungovali v škole aj tzv. „vyrovnávacie triedy“ s individuálnym prístupom pre menší počet žiakov zo „sociálne znevýhodneného prostredia“ (ďalej iba „SZP[8]“).

Nové vedenie školy však podniklo organizačné zmeny, ktorými okrem iného zrušili „vyrovnávacie triedy“. Zo školy odišlo 26 pedagogických a nepedagogických zamestnancov[9]. Spolu s učiteľmi sa do základnej školy v obci Medzany premiestnili aj mnohé nerómske deti. Počet žiakov v ZŠ v ŠM klesol z 545 na 420[10], čím škola prišla o milióny vtedajších korún pri systéme normatívneho financovania na žiaka.

8 Pod definíciou žiaka zo SZP vnímame v drvivej väčšine prípadov rómskych žiakov, ktorým školský zákon prisudzuje špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby na základe toho, že pochádzajú z málo podnetného prostredia. Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov –
§2 Základné pojmy:
p) dieťaťom zo sociálne znevýhodneného prostredia alebo žiakom zo sociálne znevýhodneného prostredia je dieťa alebo žiak žijúci v prostredí, ktoré vzhľadom na sociálne, rodinné, ekonomické a kultúrne podmienky nedostatočne podnecuje rozvoj mentálnych, vôľových, emocionálnych vlastností dieťaťa alebo žiaka, nepodporuje jeho socializáciu a neposkytuje mu dostatok primeraných podnetov pre rozvoj jeho osobnosti

9 Mačo, Jozef: „*Zlá správa pre školu, rodičov, obec...*“ In: Šarišské Michaľany (kultúrno-spoločenský občasník obce), ročník XVIII, február 2012, 1/2012, str. 4: http://www.sarisskemichalany.sk/dokumenty/noviny/2012_01_februar.pdf

10 Tamtiež

V školskom roku 2008/2009, v snahe stabilizovať aspoň tento počet žiakov, vedenie školy pristúpilo k rozhodnutiu vytvoriť rómske triedy a to tým, že premiestnilo aj rómskych žiakov zo Šarišských Michalian do takzvaných tried pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP), ktoré sa dovtedy skladali výlučne z rómskych žiakov z Ostrovian. *V tejto súvislosti bolo možné pozorovať nie len vzájomné vyčleňovanie sa rómskych a nerómskych detí, ale aj vzájomné vymedzovanie rómskych žiakov zo Šarišských Michalian oproti rómskym žiakom z Ostrovian. Nešlo však o vnútroetnické delenie sa, ale čisto o vymedzovanie sa na základe sociálnej stratifikácie medzi integrovanými rómskymi rodinami zo Šarišských Michalian a rómskymi rodinami z chudobných osídlení v Ostrovanoch.*

V školskom roku 2009/2010 napokon navštevovalo základnú školu 400 žiakov, z toho 222 bolo zaradených v kategórii SZP. Základná škola fungovala v režime cieleného oddeľovania rómskych detí od nerómskych – všetky „rómske triedy" od nultého až po siedmy ročník boli umiestnené na prízemí, pričom nerómskym deťom patrilo prvé poschodie. Rómski a nerómski žiaci sa počas prestávok prechádzali v oddelených átriách. Všetkým rómskym žiakom bola navyše vydávaná iba suchá „balíčková" strava, kým ich nerómski spolužiaci sa stravovali v školskej jedálni. Školský dvor bol rovnako rozdelený na „biely" a „čierny".

3.1. Prvý prelomový rozsudok Okresného súdu v Prešove proti segregácii rómskych žiakov v škole v Šarišských Michaľanoch a odvolanie sa školy proti rozsudku

(Igor ANDRÉ)

„Cieľom súdneho konania vedeného voči Základnej škole v Šarišských Michaľanoch bolo vyslať jasný signál, že segregované vzdelávanie rómskych detí – vrátane rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia – je nezákonné. Je dokonca nezákonné bez ohľadu na úmysel školy diskriminovať alebo vzdelávať v dobrej viere. Oddelené vzdelávanie rómskych detí vo svojom dôsledku bráni plnej realizácii práva na vzdelanie. Priestor, v ktorom je možné legalizovať fakticky oddelené vzdelávanie detí etnickej menšiny, je mimoriadne úzky – takéto vzdelávanie musí byť v najlepšom záujme dieťaťa, musí byť dočasné a nevyhnutne smerovať k čo najrýchlejšiemu začleneniu dieťaťa do bežného vzdelávacieho prúdu. Opodstatnenosť etnicky segregovaného vzdelávania je podľa Európskeho súdu pre ľudské práva potrebné posudzovať tak prísne, ako je to len možné." [11]

V júli 2010 mimovládna organizácia *Poradňa pre občianske a ľudské práva* v Košiciach podala žalobu vo verejnom záujme za diskrimináciu na ZŠ v ŠM. Škola podľa žaloby segregáciou rómskych žiakov v samostatných triedach porušila zásadu rovna-

11 Štefan Ivanco, Poradňa pre občianske a ľudské práva, Tlačové prehlásenie, 31.10.2012,Košice, In: http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2012/11/PDF-64-KB.pdf

kého zaobchádzania a dopustila sa tak diskriminácie na základe etnickej príslušnosti. Škola argumentovala tým, že prijaté opatrenia pre rómskych žiakov, ktorí pochádzajú zo SZP, sledovali legitímny cieľ, t.j. získanie potrebných návykov a vedomostí. Podľa vedenia ZŠ v ŠM rómske deti pochádzajúce zo SZP mali v minulosti problém zvládať učivo rovnakým spôsobom a tempom v porovnaní s nerómskymi žiakmi, ktorí nepochádzajú zo SZP.

Podľa vyjadrení žalovaného v takzvaných triedach pre deti zo SZP sa používal individuálny prístup, učivo sa preberalo pomalším tempom a žiaci dostávali menej domácich úloh. Žalovaný však nijakým spôsobom nepreukázal, že k vytvoreniu samostatných tried pre všetkých rómskych žiakov nepristúpil z rasového dôvodu, ale z dôvodu uplatnenia opatrenia, ktoré malo mať vyrovnávací charakter. Túto podmienku by podľa vyhlášky Ministerstva školstva SR číslo 320/2009 spĺňali takzvané špecializované triedy[12], avšak tie boli zrušené v školskom roku 2004/2005. Súd konštatoval, že postup školy nebol podložený zhodnotením ich vzdelávacích výsledkov, či vypracovaním individuálnych vzdelávacích plánov.

Podľa súdu tvrdenie, že vytvorenie čisto rómskych tried je zákonné prijatie dočasne vyrovnávajúcich opatrení, ZŠ v ŠM taktiež nijako nepreukázala, keďže riaditeľka školy nebola na prijatie takýchto dočasne vyrovnávajúcich opatrení oprávnená v súlade s §8a ods.1 antidiskriminačného zákona č. 365/2004 Z.z. a zákona č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve. Príslušné orgány v rámci štátnej správy v školstve predmetné opatrenia vo vzťahu k ZŠ v ŠM neprijali. Žalobca vychádzal zo štatistických údajov, pričom argumentoval, že do tried pre deti zo SZP sú zaraďované iba rómske deti (do školského roku 2008/2009 boli rómske deti z obce Šarišské Michaľany vzdelávané v zmiešaných triedach spolu so žiakmi z majority). Proti takémuto postupu dokonca formou petície protestovali niektorí rodičia rómskych detí zo Šarišských Michalian.

Na druhej strane existovala aj petícia rómskych rodičov z Ostrovian, kde sa podpisovali pod text, v ktorom súhlasili so zaradením svojich detí do takýchto tried.

12 Podľa §13 zmienenej vyhlášky môže škola so súhlasom zriaďovateľa zriadiť špecializovanú triedu pre žiakov, ktorí z výchovno-vzdelávacieho hľadiska potrebujú kompenzačný program alebo rozvojový program, a pre žiakov, ktorí boli vzdelávaní v škole so vzdelávacím programom pre žiakov so zdravotným znevýhodnením. Taká trieda sa zriaďuje s počtom najmenej štyroch žiakov, najviac osem žiakov z jedného ročníka alebo rôznych ročníkov. V špecializovanej triede je žiak zaradený iba počas nevyhnutnej potreby. V špecializovanej triede sa vzdelávajú aj žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktorí:
a) po absolvovaní nultého ročníka nemajú predpoklad úspešne zvládnuť obsah vzdelávania prvého ročníka školy,
b) nezvládajú obsah vzdelávania prvého ročníka školy alebo u ktorých sa na základe psychologického vyšetrenia zistí, že nemajú predpoklady, aby úspešne zvládli obsah vzdelávania prvého ročníka,
c) boli vzdelávaní v základnej škole podľa programu pre žiakov so zdravotným znevýhodnením, ale nepreukázalo sa u nich zdravotné postihnutie.

Súd však tento argument nepovažoval za irelevantný vo vzťahu ku posudzovaniu diskriminačného konania žalovaného. Súd taktiež zistil, že počty žiakov v jednotlivých triedach sú približne rovnaké, v niektorých prípadoch v rómskych triedach aj vyššie, čo vyvracia tvrdenie žalovaného, že v týchto triedach je umožnený individuálny prístup ku žiakom. Žalobca napadol aj to, že rómske deti sú vzdelávané v iných častiach školy a niesú v kontakte s deťmi pochádzajúcimi z majority. Na pojednávaní 5. septembra 2011 žalovaný oznámil, že prijal organizačné opatrenia, ktorými premiestnil niektoré rómske triedy tak, aby už neboli všetky osobitne na jednom poschodí bez kontaktu s nerómskymi triedami.

Dôležitým momentom rozsudku Okresného súdu je narábanie s pojmom „etnická segregácia" a „inkluzívne vzdelávanie". Bolo to vôbec po prvýkrát v histórii, čo súdna moc použila termín „segregácia" a koncept „inkluzívneho vzdelávania" na vynesenie rozsudku proti segregačným praktikám založeným na etnickom princípe. Súd konštatoval, že žalovanému trvaním na oddelenej forme vzdelávania rómskych detí „absolútne chýba povedomie o koncepte inkluzívneho vzdelávania" a že „žalovaný rezignoval na svoju úlohu v procese vzdelávania, keď uprednostnil protiprávne segregované vzdelávanie pred rozvíjaním inkluzívneho vzdelávania"[13]. Súd poukázal na to, že žalovaný neuniesol dôkazné bremeno, a tak žalobe v celom rozsahu vyhovel.

Okresný súd v Prešove 5. decembra 2011 vydal rozsudok, na základe ktorého ZŠ v ŠM umiestňovaním detí rómskej etnickej príslušnosti do osobitných tried porušila zásadu rovnakého zaobchádzania a dopustila sa tak diskriminácie rómskych detí z dôvodu etnickej príslušnosti. Súd stanovil škole povinnosť do 30 dní od právoplatnosti rozsudku napraviť protiprávny stav, a to:

a) umiestniť rómske deti od 1. do 7. ročníka spolu s ostatnými nerómskymi deťmi,
b) uverejniť do 30 dní od právoplatnosti rozsudku formou platenej inzercie v Učiteľských novinách znenie rozsudku v plnom znení,
c) zaplatiť žalobcovi trovy konania.

Vedenie ZŠ v ŠM sa napokon proti rozsudku odvolalo vo všetkých jeho bodoch. Svoje odvolanie voči hlavnému výroku súdu postavilo predovšetkým na 4 argumentoch:

1) Sporné „rómske triedy" zriadili podľa § 107 školského zákona[14]. Z hľadiska školy teda nejde o segregáciu rómskych žiakov, ale o vzdelávanie žiakov zo SZP „vytvorením individuálnych podmienok".

2) Súd vôbec neprihliadal na vôľu tých rómskych rodičov z Ostrovian, ktorí s týmto „organizačným opatrením" súhlasili.

13 In: http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2012/01/PDF-558-MB.pdf, str. 10

3) Nevykonaním takéhoto opatrenia by dochádzalo k diskriminácii tých detí, ktoré dokážu predpísané učivo zvládať, čím by dochádzalo k porušovaniu ich práva na vzdelanie v primeranej kvalite.

4) Vzdelávanie detí zo SZP v samostatných triedach za použitia špecifických metód a foriem zlepšuje ich výsledky, čím sa u nich zvyšuje šanca na vyššie dosiahnuté vzdelanie.

Škola okrem toho napadla nevykonateľnosť druhého výroku, ktorý prikazoval škole zmiešať žiakov do 30 dní od právoplatnosti rozsudku pri bližšie nešpecifikovanom pomere miešania rómskych a nerómskych detí. Taktiež napadla tretí výrok o povinnosti uverejniť celé znenie rozsudku formou platenej inzercie v Učiteľských novinách do 30 dní od právoplatnosti rozsudku. Podľa žalovaného je tento výrok nepreskúmateľný, pretože nie je jasné, na základe akého ustanovenia antidiskriminačného zákona ho súd žalovanému uložil.

3.2. Definitívny rozsudok proti segregácii rómskych žiakov

(Igor ANDRÉ)

Dňa 30. októbra 2012, takmer 11 mesiacov po vynesení rozsudku Okresného súdu v Prešove, odvolací senát Krajského súdu v Prešove potvrdil rozhodnutie prvostupňového súdu vo veci segregácie rómskych detí z dôvodu ich etnickej príslušnosti. Písomné vyhotovenie súdneho rozhodnutia obsahovalo 22 strán, v ktorom sudca jednak zhrnul a podčiarkol argumenty prvostupňového súdu, ale taktiež sa podrobne venoval rozvedeniu konceptu inkluzívneho vzdelávania. Na strane druhej súd vníma zložitosť celého komplexu problémov, ktoré súvisia s inklúziou detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Nevyníma spod zodpovednosti ani rodičov, ktorí často nejavia záujem o predškolskú prípravu, a taktiež kritizuje nízku akčnosť sociálnych úradov, ktoré nereagujú na mnohokrát katastrofálne podmienky prostredia, v ktorom rómske dieťa vyrastá. V ta-

14 Výchova a vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia.
(1) Výchova a vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia sa uskutočňuje v školách podľa tohto zákona s využitím špecifických metód a foriem.
(2) Pre zabezpečenie výchovy a vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia vytvárajú školy individuálne podmienky.
(3) Pod individuálnymi podmienkami sa rozumie:
a) vzdelávanie podľa individuálneho vzdelávacieho programu,
b) úprava organizácie výchovy a vzdelávania,
c) úprava prostredia, v ktorom sa výchova a vzdelávanie uskutočňuje,
d) využitie špecifických metód a foriem výchovy a vzdelávania.

kom prípade škola už iba znáša dôsledky zanedbania v útlom predškolskom veku. Súd konštatoval, že vytváranie rómskych tried spolu s umiestňovaním na samostatné poschodia síce vzhľadom na zmienené skutočnosti môže sledovať legitímny cieľ, avšak nepredstavuje podľa neho proporcionálne riešenie tohto závažného problému. (Odvolací súd zrušil rozhodnutie prvostupňového súdu v bode 3. a 4., ale nakoľko to nie je podstatné z hľadiska tejto štúdie, nebudeme tomu venovať viac pozornosť.)

Odvolací súd zaviazal školu napraviť tento stav vytvorením zmiešaných tried od 1. po 7. ročník. Posunul lehotu pôvodného rozsudku na nápravu daného stavu z 30 dní na začiatok budúceho školského roka, teda k prvému dňu školského roka 2013/2014. Pre súd nebolo určujúce, či s presunom žiakov do zmiešaných tried ich rodičia budú súhlasiť alebo nie, lebo často ide o ľudí bez vzdelania, ktorí nevedia oceniť tieto práva. Z hľadiska monitoringu procesu vykonávania rozsudku je kľúčová nasledovná pasáž súdneho rozhodnutia: „*...**Rómske triedy a rómske podlažie nie je stav normálny a žalovaná škola to musí zmeniť**... Kritériá musia určiť samotní pedagógovia spolu so psychológmi za účasti rodičov maloletých detí zo SZP s nepochybne potrebným vyšším finančným zabezpečením zo strany vlády... Určovanie pomeru zmiešania maloletých detí by podľa presvedčenia odvolacieho súdu bolo násilným riešením a tiež nerovnakým zaobchádzaním. Z uvedeného vyplýva, že **žalovaný je povinný zabezpečiť prirodzené zaraďovanie detí do spoločných tried tak, aby nebol narušený pedagogický proces**, aby sa tým sledoval prospech všetkých maloletých detí. **Je preto irelevantný samotný pomer detí zo znevýhodneného prostredia v bežných triedach.**“*[15] Súd napokon zúžil proces desegregácie na predmetnej škole na 2 aspekty – priestorové premiešanie tried a premiešanie rómskych a nerómskych žiakov v triedach.

Ak berieme do úvahy zložitosť celého sociálneho, ekonomického, pedagogického a politického kontextu, v ktorom sa má desegregácia respektíve premiešavanie žiakov a tried odohrávať, je pochopiteľné, že súd sa neodhodlal určovať presný pomer. *Neurčenie pomeru zmiešavania však podľa nás do budúcnosti zakladá hrozbu zakonzervovania stavu, v ktorom dôjde iba ku „kozmetickým“ zmenám. Podľa tejto dikcie súdneho rozhodnutia, žalovaný splnil podmienky súdu, ak umiestni jednu rómsku triedu na 1. podlažie a jednu zmiešanú na prízemie, a ak v každej „zmiešanej triede“ bude aspoň jeden rómsky žiak. Problém čisto rómskych tried to však nijako nerieši.* Celý proces ďalšej desegregácie a následného rozvoja inkluzívneho vzdelávania je tak založený iba na (ne)ochote zriaďovateľa a vedenia školy.

Verdikt Krajského súdu napriek tomu ešte väčšmi vyhrotil už aj tak napätú situáciu v obci Šarišské Michaľany. Keďže nerómski rodičia odmietali akúkoľvek organizačnú zmenu a zároveň disponujú právom na slobodný výber školy pre svoje deti, riaditeľ

15 In: http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2012/11/PDF-129-MB.pdf, str. 21.

musel čeliť prvým žiadostiam o presun nerómskych detí do základných škôl v okolitých obciach a mestách. Po vynesení definitívneho rozsudku Krajského súdu zvolal plenárne zasadnutie rodičov, kde sa najmä nerómskych rodičov zo Šarišských Michalian snažil upokojiť sľubom, že žiadne divoké premiešavanie rómskych a nerómskych detí nenastane. Sám riaditeľ nám oznámil, že v dôsledku súdneho rozhodnutia odišli zo školy počas prebiehajúceho školského roka 2012/2013 iba 3 žiaci. Na zápis v januári 2013 mu nenastúpili 4 žiaci (z 26), ktorí mali pred septembrom dovŕšiť 6 rokov a majú trvalý pobyt v Šarišských Michaľanoch. V tomto prípade je však ťažké určiť dôvody ich umiestnenia do škôl mimo ich školského obvodu. V princípe sa teda dá konštatovať, že aj napriek počiatočným obavám o osud svojich detí v zmiešaných rómsko-nerómskych triedach novému riaditeľovi sa podarilo získať si dôveru drvivej väčšiny nerómskych rodičov zo Šarišských Michalian, stabilizovať situáciu v prebiehajúcom školskom roku a postupne meniť segregačnú kultúru a segregačné praktiky spojené so stravovaním a režimom školských prestávok.

3.3. Reakcie politikov a zástupcov štátnych inštitúcií

(Vlado RAFAEL)

Reakcie politikov a zástupcov štátnych inštitúcií na rozsudok Okresného a Krajského súdu v Prešove či všeobecne na problém segregácie rómskych detí v školách na Slovensku nenechali na seba dlho čakať. V prípade prvého rozsudku Okresného súdu v Prešove vtedajší splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity bezprostredne komentoval nezákonnú segregáciu v škole slovami, že „*takýto postup nepovažujeme za vhodný, pretože oddeľuje rómske deti od nerómskych žiakov neprirodzeným administratívnym zásahom*“[16]. Pod vedením jeho úradu vznikla od februára 2012 na pôde školy pracovná skupina, ktorá sa snažila spoločne so všetkými zainteresovanými stranami narysovať plán pre zavádzanie inkluzívneho vzdelávania (*viac o tejto iniciatíve v kapitole 4.*).

V prípade rozsudku Okresného súdu v Prešove bolo zaujímavé sledovať protichodné vyhlásenia vtedajšej štátnej tajomníčky Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny ktorá najskôr pre denník SME vyhlásila, že by „*z podobnej triedy svojho syna nevzala, i keď by to nebolo jednoduché a nebola by tým nadšená*“[17]. Hneď nato však vo svojom komentári na internetovom portáli aktualne.sk svoje vyjadrenie pre denník SME poprela s odôvodnením, že *„...ako politik viazaný istou dávkou politickej korektnosti musím napísať, že to bola práve politická korektnosť, ktorá spôsobila, že moja odpoveď na priamu otázku redaktora nebola najúprimnejšia...“*[18] Ako matke dieťaťa by jej však prekážalo, keby jej syn sedel v triede so „*spolužiakom, ktorý*

16 In:http://www.skolskyportal.sk/clanky/romske-deti-skola-nepomiesa-ucitelia-segregacii-veria
17 Tamtiež.
18 In: http://aktualne.atlas.sk/komentare/lucia-nicholson/zakaz-segregacie-na-slovensku-je-smiesny/

mu kradne desiatu a má vši“[19]. Nicholsonová okrem iného v súvislosti s rozsudkom Okresného súdu konštatovala, že podľa nej *„ľudsko-právne teórie, vrátane antidiskriminačnej legislatívy, vyzerajú dobre iba na papieri, ale v praxi sú nepoužiteľné”.*

Ministerstvo školstva SR len stroho skonštatovalo, že *„rozhodnutie súdu je záväzné pre zriaďovateľa školy, ministerstvo môže iba prostredníctvom školskej inšpekcie overiť, či bolo vykonané“.*[20] Neoficiálne sa však na svojom súkromnom blogu k prvému rozsudku vyjadril vtedajší štátny tajomník Ministerstva školstva. Vo svojom súkromnom blogu odsudzuje segregáciu a víta *„formálne morálne jasný a elegantný postoj súdu*“, pričom zároveň nezabúda dodať, že sa *„obáva chaosu, ktorý by mohla spustiť tzv. „divoká integrácia“. Tá by napokon uškodila všetkým, pretože nakoniec by nerómski rodičia stiahli svoje deti zo zmiešaných tried a premiestnili do nerómskych škôl, čím by sa vytvorila v Šarišských Michaľanoch čisto rómska škola”.* Štátny tajomník napokon vidí riešenie v *„prispôsobení výuky individuálnym výchovno-vzdelávacím potrebám dieťaťa s ohľadom na osobné schopnosti a možnosti, sociálne a kultúrne zázemie, ako nám to nakoniec prikazuje aj školský zákon a zdravý rozum*“[21].

Nový riaditeľ školy neskrýval sklamanie, keď v októbri 2012 Krajský súd v Prešove s definitívnou platnosťou potvrdil verdikt prvostupňového súdu vo veci segregácie rómskych žiakov v Základnej škole v Šarišských Michaľanoch,. Pre spravodajský portál webnoviny uviedol, že sa *“môže stať, že zo školy, kde je dnes jedna tretina nerómskych a dve tretiny rómskych detí, sa postupne stane čisto rómska škola, do ktorej budú chodiť iba deti z osady zo susednej obce Ostrovany, lebo ostatné deti zo Šarišských Michalian odídu do škôl v okolí“*[22]. Z rozhodnutia Krajského súdu neskrýval rozhorčenie ani starosta Šarišských Michalian, ktorý na margo rozsudku vyhlásil, že ich škola nemá rómske triedy, ale triedy pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. To, že senát operoval so slovom „rómsky“, podľa neho segregoval. *„Slovensko by si malo položiť otázku podľa verdiktu súdu, aká bude vedomostná úroveň našich budúcich žiakov za takýchto podmienok*[23]*,“* dodal napokon starosta.

V súvislosti s problémom segregácie v slovenskom školstve do verejného diškurzu svojím poznaním prispel aj nový splnomocnenec vlády pre rómske komunity, ktorý vo februári 2013, po svojej trojtýždňovej návšteve v Spojených štátoch, porovnal rozsudok amerického súdu z roku 1954 s rozhodnutím krajského súdu v Prešove o delených triedach v Šarišských Michaľanoch. *„Američania mali vtedy podobný*

19 In: http://www.sme.sk/c/6214393/nicholsonova-oddelovanie-romskych-deti-chapem.html
20 In:http://www.skolskyportal.sk/clanky/romske-deti-skola-nepomiesa-ucitelia-segregacii-veria
21 In:http://ivanco.blog.sme.sk/c/286026/Michalany-ako-precedens-s-nechcenymi-nasledkami.html#ixzz2mXT3rSir
22 In: http://m.webnoviny.sk/presov/skola-segregovala-romske-deti-potvrdi/568267-clanok.html
23 Tamtiež
24 In: http://www.aktuality.sk/clanok/222551/pollak-cesta-do-usa-potvrdila-nasu-filozofiu-romskej-reformy/

problém, ako my dnes. Rozsudok z 1954 totiž jasne neformuloval, ako konkrétne má škola desegregáciu zabezpečiť. Uznal iba to, že nie je správna, a nakázal jej odstránenie. Až po 14 rokoch od prvého rozsudku prišiel druhý, ktorý už škole nariadil konkrétne opatrenia. Rozsudok o Šarišských Michaľanoch existuje, ale "je nevykonateľný" [24], vyhlásil splnomocnenec.

Dňa 15. 5. 2013 vyšiel na podnet MPC vo viacerých slovenských denníkoch článok, ktorý reagoval na nedávny text v americkom denníku New York Times o segregácii rómskych detí v škole v Šarišských Michaľanoch a iniciatíve občianskeho združenia eduRoma, ktoré škole pomáha s odstraňovaním segregácie[25]. Denník okrem iného nevykreslil Slovensko v kontexte spolunažívania Rómov a väčšinovej spoločnosti príliš lichotivo.

MPC, ktoré je priamo riadenou organizáciou Ministerstva školstva SR, koordinuje národný projekt s názvom *„Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít"*. Tento projekt sa rozbehol v septembri 2012 a do konca januára 2015 sa v ňom má preinvestovať takmer 26 miliónov EUR zo štrukturálnych fondov EÚ. Škola v Šarišských Michaľanoch je v ňom zapojená. V článku, ktorý prebrali viaceré denníky z tlačovej správy MPC, sa okrem iného píše[26]: *„Segregácia Rómov je v škole v Šarišských Michaľanoch minulosťou: Škola ide vzorom. Škola sa stala vzorovým projektom národného programu Metodicko-pedagogického centra (MPC) na včleňovanie tzv. marginalizovaných rómskych komunít do väčšinovej spoločnosti, do ktorého sa zapojilo 200 škôl so 45-tisíc deťmi."* Keďže OZ eduRoma spolupracuje so školou v Šarišských Michaľanoch od 1. februára 2013 pri odstraňovaní segregácie a pri tvorbe inkluzívneho vzdelávania, budovaní študentského dobrovoľníckeho tímu a školeniach učiteľov, v reakcii na nepravdivé informácie MPC vydalo tlačovú správu, v ktorej uvádza veci na správnu mieru1. *„Ak opomenieme fakty, že časová dotácia národného projektu je nastavená len na 4 hodiny týždenne pre jedno dieťa, že školy od septembra 2012 stále nedostali pomôcky zo sľúbeného didaktického balíčka, a že projekt v skutočnosti nie je vôbec postavený na filozofii inklúzie (cieľovou skupinou sú iba rómske deti), tak v prípade školy v Šarišských Michaľanoch stroskotáva beztak deravý systém celodenného výchovného systému na autobusovej doprave. Deťom z Ostrovian totiž odchádza posledný autobus zo Šarišských Michalian o 13.30, takže celodenný výchovný systém nie je v škole možné realizovať".*

24 In: http://www.aktuality.sk/clanok/222551/pollak-cesta-do-usa-potvrdila-nasu-filozofiu-romskej-reformy/

25 In: http://www.nytimes.com/2013/05/10/world/europe/in-slovakia-integration-of-roma-mirrors-early-struggles-in-us.html?_r=0

26 In: http://www.topky.sk/cl/10/1349482/Segregacia-Romov-je-v-Sarisskych-Michalanoch-minulostou--Skola--ide-vzorom

27 In: MPC poskytlo zavádzajúce informácie o úspechoch svojho projektu, Tlačová správa OZ eduRoma, 22. 5. 2013, In: http://www.mecem.sk/rpa/?id=press&lang=slovak&show=23145

Na podnet OZ eduRoma štátny tajomník Ministerstva školstva s delegáciou ďalších vysokých štátnych úradníkov navštívil školu dňa 5. 4. 2013, kde sľúbil okrem iného aj vyriešenie problému so zlým načasovaním autobusovej dopravy pre chudobné deti z Ostrovian. Autobusový spoj tak, aby štát mohol realizovať naozaj svoj projekt v škole sa OZ eduRoma podaril vyjednať až v novembri 2013 *(viac v kapitole 4.3.)*. Dovtedy túto skutočnosť riešil dobrovoľnícky program občianskeho združenia v komunitnom centre v Ostrovanoch, v ktorom študenti z Prešovskej univerzity s deťmi organizovali poobedňajšie doučovanie a voľnočasové aktivity.

Reakcia OZ eduRoma na zavádzajúce kroky MPC bola podmienená aj skutočnosťou, že išlo predovšetkým o politickú objednávku prekryť neschopnosť štátnych inštitúcií riešiť problém segregácie nie len v škole v Šarišských Michaľanoch, ale v školách na Slovensku vôbec. OZ eduRoma vo svojej tlačovej správe napokon konštatuje, že rola štátu pri pomoci škole v Šarišských Michaľanoch pri odstraňovaní segregácie a vytváraní podmienok pre inkluzívne vzdelávanie je zanedbateľná, pričom *Metodicko-pedagogické centrum poskytlo verejnosti zavádzajúce informácie o úspechoch svojho projektu pri odstraňovaní segregácie v škole v Šarišských Michaľanoch.*

Na diskrimináciu rómskych žiakov v školách na Slovensku prvý krát v histórii otvorene upozorňuje Verejná ochrankyňa práv, ktorá vo svojej mimoriadnej správe z júla 2013[28] informuje o podozrení z umelého vytvárania školských obvodov tak, aby zahrňovali najmä rómske deti. „*Nemožno vylúčiť, že v niektorých školách a lokalitách dochádza k nerovnakému zaobchádzaniu s deťmi na základe ich pôvodu, nielen pokiaľ ide o možnosti ich prístupu k vzdelávaniu, ale aj o spôsob a podmienky, v akých sú vzdelávané* ,“[29] vyhlásila Verejná ochrankyňa práv. Ako príklad uvádza školský obvod ZŠ Matice slovenskej Prešov. Podľa Verejnej ochrankyni je obvod školy určený na to, aby do nej chodila väčšina rómskych detí z prešovskej časti Tehelňa. A to aj napriek tomu, že sa v blízkosti Tehelne nachádza aj iná základná škola. V základnej škole na Školskej ulici v Markušovciach našli zamestnanci kancelárie zase triedy, ktoré sú podľa nich určené osobitne pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, a triedy pre takých, čo zo znevýhodneného prostredia nepochádzajú.

Azda najvýstižnejšie interpretuje postoje a vyhlásenia politikov a zástupcov štátnych inštitúcií pri odstraňovaní diskriminácie a segregácie vo vzdelávaní skutočnosť, že v auguste 2013 sa poslanci rozhodli neprerokovať správu Verejnej ochrankyni o porušovaní práv detí. „*Z môjho pohľadu je najdôležitejšou problematikou správy dlhodobé porušovanie základného práva na vzdelanie veľkého počtu maloletých detí často z veľmi chudobných rodín. Ak by parlament včas prijal potrebné opatrenia, mohli*

28 In: http://www.vop.gov.sk/files/Sprava%20VOP-Vzdelavanie%20Romov.pdf
29 In: http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/290567-ombudsmanka-ma-podozrenie-na-segregaciu-v-skolach/

sme to zmeniť už od septembra 2015," [30] uvádza Verejná ochrankyňa v stanovisku pre spravodajský portál romovia.sme.sk. Podľa nej postup ľudskoprávneho výboru parlamentu ako aj pléna Národnej rady *„naplno odkryl našu realitu, ktorou je veľký rozdiel v tom, čo o ľudských právach a ich ochrane oficiálne hlásame, a tým, čo v skutočnosti robíme a aké sú naše priority".*

30 In:http://romovia.sme.sk/c/6922670/ombudsmanka-poslanci-rezignovali-na-prava-deti.html#ixzz2pRUuSnId

4

Prvé pokusy o riešenie problému segregácie v škole a vznik iniciatívy občianskeho združenia eduRoma

(VLADO RAFAEL)

Prvé pokusy o riešenie situácie v škole v Šarišských Michaľanoch vzišli zo strany Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity, ktorý reagoval na prvý rozsudok Okresného súdu v Prešove. Kroky Úradu splnomocnenca sa sústredili najmä na analýzu situácie a zmapovanie pozadia problému segregácie v škole v Šarišských Michaľanoch. Podarilo sa čiastočne vyriešiť problém so suchou stravou pre rómske deti – segregované stravovanie však prebiehalo naďalej u rómskych žiakov na 2. stupni. Škola je dodnes zapojená aj do Národného projektu vzdelávania pedagogických zamestnancov a realizuje sa v nej celodenný výchovný systém. Problémom však je, že národný projekt, do ktorého bola škola zapojená *(financovaný Európskym sociálnym fondom),* končí v roku 2014, pričom zo strany štátnej správy nie je garantovaná jeho udržateľnosť do ďalšieho obdobia. Nehovoriac o tom, že filozofia a samotný prístup spomínaného národného projektu nespočíva v riešení problému segregácie a ani inkluzívneho vzdelávania. Prvé pokusy o riešenie segregácie zo strany Úradu splnomocnenca sa nesústredili ani na prehodnotenie a zmenu didaktických postupov priamo vo vyučovaní, z ktorých problém segregácie rómskych detí v škole v Šarišských Michaľanoch vzišiel. Nezodpovedanou otázkou zostalo, ako napríklad „dorovnať" školské výsledky rómskych detí zo segregovaných tried, na ktorých učitelia kládli roky nižšie nároky v porovnaní s ich nerómskymi spolužiakmi.

Tiež nebolo jasné, kto bude tento proces v ďalších rokoch sledovať, vyhodnocovať a následne poskytovať škole metodickú pomoc. Situácia pri riešení problému segregácie je navyše sťažená tým, že na Slovensku dodnes neexistuje žiadna legislatívna norma, metodické pokyny alebo usmernenie v oblasti školského systému o tom, ako by sa koncepty desegregácie a inkluzívneho vzdelávania mali vlastne uplatňovať vo výchovno-vzdelávacej praxi. V prípade školy v Šarišských Michaľanoch ide o prvý prelomový rozsudok v samostatnej histórii krajiny, kedy nezávislá súdna moc uznala existenciu segregácie vo vzdelávaní na základe etnickej príslušnosti rómskych detí a súčasne narába s pojmom „inkluzívne vzdelávanie" [31]. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky ako najvyšší orgán štátnej správy zodpoved-

31 Okresný súd v Prešove vo svojom rozsudku konštatuje: *„Skutočnosť, že žalovaný uviedol, že oddelené vzdelávanie je aj z dôvodu, aby neboli diskriminované nerómske deti, len svedčí o tom, že žalovanému absolútne chýba povedomie o koncepte inkluzívneho vzdelávania, ktoré vníma každé dieťa ako jedinečnú individualitu a ich rozdielnosť je považovaná za prirodzený fakt a snaží sa dosiahnuť plný vzdelávací potenciál každého dieťaťa v kolektíve. Žalovaný rezignoval na svoju úlohu v procese vzdelávania, keď uprednostnil protiprávne segregované vzdelávanie pred rozvíjaním inkluzívneho vzdelávania* (...)"

ný za tvorbu školskej politiky na túto výzvu stále nereaguje, dodnes nezaujalo žiadne oficiálne stanovisko k rozsudku a neposkytlo škole potrebnú pomoc.

Treba tiež spomenúť, že hlavný cieľ pracovnej skupiny Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity, ktorý spočíval v tvorbe plánu pre inkluzívne vzdelávania, sa nenaplnil. Jednou z výrazných prekážok bol najmä nedostatok finančných prostriedkov, personálnych, no najmä odborných kapacít, ktoré by zabezpečili kontinuálnu a najmä koncepčnú prácu expertnej skupiny na všetkých potrebných úrovniach riešenia problému. Ale tiež skutočnosť, že zástupcovia Úradu splnomocnenca nemali potrebný dosah na zmenu príslušnej legislatívy, jej vyhlášok a metodických usmernení vrátane zmeny financovania školy. V neposlednom rade situáciu pri riešení problému segregácie sťažovala aj prílišná medializácia a spolitizovanie samotnej kauzy. Problém segregácie rómskych žiakov v škole v Šarišských Michaľanoch tak stále naďalej pretrvával.

Z týchto dôvodov sa na podnet riaditeľa občianskeho združenia eduRoma dňa 15. februára 2013 v priestoroch regionálnej kancelárie Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity v Spišskej Novej Vsi uskutočnilo prvé koordinačné stretnutie zástupcov obce a školy v Šarišských Michaľanoch, Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a zástupcov OZ eduRoma. *Prvoradý zámer OZ eduRoma bolo dostať riešenie prípadu segregácie v škole v Šarišských Michaľanoch pod nezávislú iniciatívu, ktorá by nepodliehala politickým a mediálnym tlakom, ale ktorá by pracovala výhradne na odbornom princípe*.

Hlavným výstupom stretnutia bola dohoda, že OZ eduRoma pomôže škole s desegregáciou a vytvorí v nej podmienky pre inkluzívne vzdelávanie v kontexte definitívneho súdneho rozhodnutia Krajského súdu v Prešove, pričom Úrad splnomocnenca bude túto iniciatívu podporovať. Zástupcovia OZ eduRoma predostreli prítomným svoju stratégiu, ktorá bude prebiehať na 5. úrovniach:

1. Na úrovni zriaďovateľa školy a samosprávy – eduRoma bude od marca 2013 organizovať raz za mesiac stretnutia skupiny pre inkluzívne vzdelávanie za účasti stakeholderov, ktorých sa proces desegregácie dotýka. Táto pracovná skupina bude fungovať ako prvotné diskusné fórum pri navrhovaní opatrení smerom k väčšej miere inkluzívnosti v škole a taktiež má tlmiť napätie medzi Rómami a Nerómami pochádzajúcimi z obcí Šarišské Michaľany a Ostrovany.

2. Na úrovni samotnej školy – eduRoma spoločne so svojím didaktickým tímom bude poskytovať pomoc pri transformácii školského vzdelávacieho programu tak, aby sa u učiteľov a žiakov rozvíjali interkultúrne zručnosti a postoje, ktoré postupne eliminujú dlhodobé napätie medzi rómskymi a nerómskymi žiakmi (zmiešané vzdelávanie na výchovných predmetoch, kooperatívne vyučovanie). eduRoma zriadila

dobrovoľnícky program zložený zo študentov sociálnej práce Pravoslávnej bohosloveckej fakulty v Prešove, ktorí budú jednak pomáhať pri doučovaní (dorovnávaní učebných výkonov) rómskych žiakov, ale taktiež organizovať kreatívne a atraktívne krúžky, ktoré vtiahnu všetkých žiakov.

3. Na úrovni komunity – eduRoma bude pomáhať škole organizovať podujatia pre obyvateľov oboch obcí, vťahovať do diania školy rómskych aj nerómskych rodičov. Prostredníctvom obecných inštitúcií a cirkevných spoločenstiev by sa škola mala otvoriť viac komunite a rozvíjať nie len medzietnický, ale aj medzigeneračný dialóg.

4. Na úrovni štátu – eduRoma bude vťahovať zodpovedné orgány štátnej správy do procesu riešenia segregácie v škole v Šarišských Michaľanoch a presadzovať zmenu príslušnej školskej legislatívy na základe potrieb, ktoré vzídu z procesu sanácie segregujúcej školy.

5. Na úrovni vyhodnotenia činnosti práce tímu eduRoma – eduRoma vypracuje prípadovú štúdiu, ktorá podrobne zaznamená procesy desegregácie a implementácie inkluzívnych prvkov do školy. Následne bude prebiehať diseminácia príkladov dobrej praxe do ostatných lokalít, v ktorých sa nachádzajú ďalšie segregujúce školy alebo školy ohrozené segregáciou.

4.1. Dvaja riaditelia, jedna škola: súdy opäť rozhodovali

(Vlado RAFAEL, Igor ANDRÉ)

Prípad školy v Šarišských Michaľanoch neprináša so sebou len historicky prvý rozsudok proti segregácii rómskych žiakov na Slovensku. V tom istom čase, kedy škola viedla súdne spory v prípade segregácie, sa s ňou spájajú aj ďalšie dva prípady súdnych rozhodnutí, z ktorých vzišli dvaja oficiálni riaditelia školy. Dovedna štyri rozsudky, ktoré súdy vyniesli počas rokov 2012 a 2013, tak postavili školu v Šarišských Michaľanoch do svetla nelichotivých prvenstiev a absurdných situácií, s ktorými si školská politika na Slovensku nedokáže dodnes poradiť.

Nastúpený proces desegregácie v škole v Šarišských Michaľanoch pod vedením riaditeľa školy a OZ eduRoma v súčasnosti komplikuje ďalší verdikt Krajského súdu v Prešove z júla 2013, ktorý v tomto prípade po rozsudku Okresného súdu v Prešove opätovne ustanovil bývalú riaditeľku za právoplatnú riaditeľku školy. Škola má od júla 2013 dvoch oficiálnych riaditeľov. Bývalá riaditeľka bola riaditeľkou v čase, kedy Poradňa pre občianske a ľudské práva zažalovala školu za podozrenie zo segregácie rómskych žiakov v oddelených triedach a poschodiach. Riaditeľka počas súdneho konania nepreukázala snahu meniť segregačné praktiky, ktoré dominovali v škole už pred jej príchodom. Súdny spor riaditeľky so zriaďovateľom školy – obcou

Šarišské Michaľany – vypukol okamžite po jej prepustení v marci 2012 a prebiehal až do júla 2013. Starosta obce odvolal riaditeľku z funkcie riaditeľky školy za *„závažné porušenie všeobecne záväzných právnych predpisov“*[32].
V odvolacom dekréte sa spomínajú ako dôvody *„porušenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci“ a „porušenie rozpočtových pravidiel“*. Dôvody, pre ktoré odvolal starosta riaditeľku z jej postu, boli nedostatočne podložené a dňa 18.7.2013 Krajský súd v Prešove definitívne rozhodol, že s okamžitou platnosťou zostáva naďalej riaditeľkou školy, pričom jej pracovná zmluva nebola nikdy zrušená.

V súvislosti s riaditeľkou, ktorá segregáciu rómskych žiakov v škole v tom čase udržiavala a naďalej praktizovala, nastávajú etické dilemy vo vzťahu k jej „znovuzvoleniu“ prostredníctvom súdneho rozhodnutia. Žiaľ, nepoznáme odbornú odpoveď na hypotetickú otázku, ako by rozhodli súdy, pokiaľ by bola riaditeľka v tom čase odvolaná z postu riaditeľky nie z dôvodu jej „porušenia pracovnej disciplíny“, ale z dôvodu rozsudku Okresného súdu v Prešove, ktorý v tom čase rozhodol, že škola, v ktorej bola štatutárnou zástupkyňou, „sa dopustila diskriminácie rómskych detí z dôvodu ich etnickej príslušnosti“[33]. Pravdou napokon zostáva, že samotný starosta Šarišských Michalian tak nemohol vo vzťahu k riaditeľke učiniť, pretože v tom čase odmietol prijať rozhodnutie prvostupňového súdu a vo veci segregácie podal voči rozhodnutiu odvolanie.

Škola je podľa rozhodnutia Krajského súdu povinná uhradiť riaditeľke ušlú mzdu za obdobie od marca 2012 do júla 2013, pričom jej riadne funkčné obdobie sa má predĺžiť o dobu, počas ktorej bola nezákonne postavená mimo funkciu. Od júla 2013 je v obci a v škole paradoxná situácia, pretože školu oficiálne riadia dvaja riaditelia. Po odvolaní bývalej riaditeľky z funkcie vyhlásil starosta konkurz na nového riaditeľa hneď po tom, ako uplynula polročná zákonná lehota dočasného riadenia školy. Preto má teraz škola dvoch právoplatných riaditeľov. Starosta doteraz (13.január, 2014, pozn. V.R.) rieši vzniknutú situáciu tak, že bývalej riaditeľke stanovil prekážku v práci, pričom reálny chod školy v súčasnosti riadi nový riaditeľ.

V súčasnosti starosta nechce odvolať riaditeľa z funkcie, pretože sa obáva ďalších podobných súdnych sporov. Situácia sa dokonca vyhrotila natoľko, že bývalá riaditeľka sa v prítomnosti novinárov snažila počas letných prázdnin v júly 2013 dostať do školy. „*Hneď, ako som dostala rozsudok, prišla som*,“ uviedla .

„*Vo štvrtok som sedela v škole pri ekonómkach, no v pondelok ráno bola už škola zamknutá. Prišla som do práce, no škola je zatvorená. Kľúče ešte nemám*,“ skonštatovala bývalá riaditeľka[34]. Do riešenia sporu vstúpilo v októbri 2013 aj Minis-

32 §3, odsek 7, písmeno c) zákona č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
33 In: http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2012/01/PDF-558-MB.pdf, str. 1
34 In:http://sabinov.korzar.sme.sk/c/6877443/skola-v-sarisskych-michalanoch-ma-dvoch-riaditelov-odvolanie-spochybnil-sud.html#ixzz2q738TcMQ

terstvo školstva SR, ktoré prostredníctvom svojho hovorcu verejne vyhlásilo, že: *"Ak súd rozhodol o pochybení zriaďovateľa, na post riaditeľa školy sa musí vrátiť pôvodný riaditeľ, voči ktorému bolo pochybené*[35]*."* Zaujímavé na celom prípade je, že samotné Ministerstvo školstva situáciu v škole nedokáže nijako zákonne riešiť a doslova môže byť iba hovorcom týchto udalostí. Podľa príslušných legislatívnych ustanovení[36] môže byť riaditeľ základnej školy odvolaný na návrh ministra školstva, ak je podozrenie z porušenia zákona. V praxi to znamená, že ministrov návrh ešte neznamená samotné odvolanie riaditeľa. Podobný postup platí aj v prípade Štátnej školskej inšpekcie, ktorá rovnako môže dať návrh, odporúčanie na odvolanie riaditeľa školy, ak existuje dôvodné podozrenie z porušenia zákona.

V obidvoch prípadoch je však na samotnom starostovi (zriaďovateľovi školy), či návrhy oboch inštitúcií bude rešpektovať a či ich napokon premietne do svojho konečného rozhodnutia. Ak sa teda starosta Šarišských Michalian v nasledujúcich dňoch či týždňoch rozhodne odvolať riaditeľa školy z jeho postu, ktorého zákonne vymenoval do funkcie, je isté, že obci bude hroziť ďalší, v poradí už piaty, súdny spor. *Jednoducho tak ako v prípade problému etnickej segregácie, tak aj v prípade problému s prítomnosťou dvoch oficiálnych riaditeľov v jednej škole, nedokáže na Slovensku nezávisle rozhodnúť príslušná vládna školská inštitúcia, ale iba posledná inštancia, ktorá je zároveň aj tou prvou. A tou sú v tomto prípade nezávislé súdy, ktoré svojimi rozhodnutiami dostávajú výkon školskej praxe do absurdných situácií z jednoduchého dôvodu. Jednotlivé kroky školskej politiky rozhodnutia súdov v uvedených prípadoch dodnes nijako nereflektujú.*

Z príkladov dobrej praxe niektorých samospráv, ktoré sa podujali začleniť rómsku komunitu do všetkých oblastí svojho života vieme, že kľúčová je predovšetkým dobrá spolupráca medzi starostom obce a riaditeľom školy. V prípade obce Šarišské Michaľany je v súčasnosti medzi starostom a riaditeľom napätie. Riaditeľ je pod tlakom starostu, ktorý ho núti hlavne k dobrovoľnému odstúpeniu. S tým samotný riaditeľ nesúhlasí, nemieni dobrovoľne odstúpiť, čo ho v poslednom čase núti zaoberať sa viac vlastným postavením, ako pokračovať v realizácii ďalších desegregačných a pro-inkluzívnych opatrení v škole.

Okrem toho sa neefektívne míňajú finančné prostriedky z rozpočtu obce, ktoré sú určené na realizáciu vzdelávacích aktivít pre deti, a generuje sa z nich plat pre riaditeľku, ktorá svoju funkciu v praxi reálne nevykonáva. Z týchto dôvodov sa oslabila autorita riaditeľa voči učiteľskému zboru, ktorý je okrem iného aj značne polarizovaný vo vzťahu k plneniu súdneho rozhodnutia proti segregácii rómskych žiakov v tamojšej škole. Situácia polarizuje aj samotných rodičov. Rómski asistenti učiteľa vidia v návrate predchádzajúcej riaditeľky opätovné zavedenie segregačných praktík.

35 In:http://udalosti.noviny.sk/z-domova/03-10-2013/patova-situacia-na-jednej-stolicke-sedia-dvaja-riaditelia.html, 3.10.2013

36 § 3, odsek 8, písmeno c) zákona č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

4.2. Audit školy: aj integrácia rómskych žiakov môže spôsobovať ich segregáciu

(Alica PETRASOVÁ, Vlado RAFAEL)

Hlavným cieľom auditu školy v Šarišských Michaľanoch, ktorý OZ eduRoma iniciovalo a sa uskutočnil od 22. mája do 5. júla 2013, bolo identifikovať predovšetkým potreby výchovno-vzdelávacieho procesu a školského manažmentu v škole pri odstraňovaní nezákonnej segregácie a postupnom vytváraní modelu inkluzívneho vzdelávania. Audit zhotovili členovia nášho didaktického tímu – Žiaľ, v tejto kapitole z objektívnych dôvodov nemôžeme uviesť všetky podrobné výsledky auditu školy v Šarišských Michaľanoch. Uvádzame preto časť analýzy pedagogičky Alici Petrasovej z Prešovskej univerzity, ktorá v súčasnosti vedie didaktický tím OZ eduRoma v škole v Šarišských Michaľanoch.

Alica Petrasová vo svojej analýze porovnáva dve triedy na 2. stupni, pričom v jednej triede sú čisto rómski žiaci, zatiaľ čo tá druhá je zmiešaná s dvoma rómskymi žiakmi. Pedagogička okrem iného poukazuje aj na skutočnosť, že bezbreho preraďiť rómske deti do zmiešaných tried v škole nestačí – aj nepremyslená školská integrácia dokáže neraz spôsobiť segregáciu rómskych detí – v tomto prípade – priamo vo vnútri zmiešaných kolektívov. Odbornosť, osobný postoj, pozorovací talent a zmysel pre detail, ktoré analýza tejto pedagogičky ponúka, ma osobne prekvapili natoľko, že ju v tejto kapitole ponúkam čitateľovi v nezmenenej podobe tak, ako je pôvodne publikovaná v spomínanom audite školy (Vlado Rafael).

Základné informácie:

1. pozorovanie
Dátum pozorovania: 22. mája 2013
Počet pozorovaných hodín: 4
Trieda: 7.A (zmiešaná, počet žiakov 22, z toho 2 rómski)

2. pozorovanie
Dátum pozorovania: 23.5.2013
Počet pozorovaných hodín: 4
Trieda: 6.B (len s rómskymi žiakmi, prítomní: 11 z 15 žiakov)

Oblasť: Schopnosť vybrať a realizovať vyučovacie metódy a formy práce podporujúce aktívne zapojenie všetkých žiakov do učebného procesu.
Obidve triedy vykazovali heterogenitu z hľadiska úrovne žiakov. Skúsenosti ukazujú, že pokiaľ sa zameriame len na „priemerných“ žiakov, strácame žiakov na obidvoch póloch. Pri heterogénnej triede sú potrebné iné výučbové postupy (napr.: kooperatívne vyučovanie a pod.) a tiež nachádzanie rovnováhy v šírke a hĺbke preberaného učiva. Profesijná mentalita učiteľov je formovaná niekoľkostoročnou tradíciou tzv.

transmisívnej školy, založenej na myšlienke medzigeneračného kultúrneho prenosu, na ktorý sa učitelia vo svojej pedagogickej práci v plnej miere koncentrujú. Práve preto vnímajú svoje triedy viac-menej ako celok a preto uprednostňujú frontálne spôsoby výučby, ktoré vyhovujú práve tým žiakom, ktorých primárny habitus a v domácom prostredí osvojený jazykový kód sa najviac blíži školským podmienkam.

Z realizovaného pozorovania vyplýva, že učitelia nedokážu v plnej miere zabezpečiť žiakom bezpečné prostredie v triede, umožňujúce participáciu všetkých žiakov v procesoch, ktoré tam v priebehu výučby prebiehajú. Frontálne formy práce neumožňujú interpersonálnu a interkultúrnu interakciu medzi žiakmi, takmer úplne absentujú kooperatívne činnosti žiakov v procese výučby. Neotvára sa priestor na vedenie dialógu a diskusie, argumentovania, premýšľania. To sú prostriedky osvojovania ďalšieho habitusu a rozvíjania jazykového kódu pre žiakov z iného sociálneho a kultúrneho prostredia. Javí sa takmer symptomatické, že z pozorovaných učiteľov len jeden podnecoval interakciu a podporoval pozitívne vzťahy medzi žiakmi.

Žiaci riešili rovnaké úlohy, otázky boli kladené všetkým žiakom rovnako. Učitelia nemali premyslené stratégie na podnecovanie rozvoja vyšších poznávacích funkcií. Otázkami neviedli žiakov k dospievaniu k vlastným názorom a zaujatiu vlastných postojov. Len v jednom prípade bola zo strany učiteľa pri kladení otázok zaznamenaná snaha prispieť k zmene interakčného vzorca a vytvárať klímu, v ktorej žiaci sami formulujú a kladú otázky, hoci len typu: áno − nie (pozri ukážku 1).

Ukážka 1: Príklady otázok, ktoré vytvárali žiaci v 6.B. triede

Žiaci tvoria otázky pre hosťa-lesníka a píšu ich na tabuľu.

1. *Žijete v lese?*
2. *Milujete prírodu?*
3. *Staráte sa o prírodu?*
4. *Máte rady zvieratá?*
5. *Máte rodinu?*
6. *Ste veselý?*
7. *Pozeráte televízor? Máte rád rozprávky?* Odpoveď žiaka: *„On nepotrebuje rozprávky, pre neho je rozprávka príroda“.*
8. *Nechýbajú vám priatelia?*
9. *Máte telefón?*
10. *Máte tam teplú vodu?*

Je preto oprávnené uvažovať o zmenách v oblasti školského vzdelávania žiakov tak, aby dokázalo prostredníctvom vnútornej diferenciácie zabezpečiť vyrovnávací vzdelávací priestor všetkým žiakom v triede v priebehu celého obdobia ich povinnej školskej dochádzky.

V zmysle konceptu inkluzívnej školy by sa škola a inštitucionálne vzdelávanie malo čo najviac približovať k prostrediu žiakov v tom fyzickom aj kultúrnom slova zmysle. To v žiadnom prípade neznamená upúšťať zo štandardných požiadaviek, ale hľadať cesty, ako sociálne a kultúrne v škole premostiť priepasť medzi kultúrou školy a domácim prostredím všetkých žiakov.

Oblasť: Plánovanie a projektovanie edukácie
Hlavným argumentom na vytváranie vonkajšej diferenciácie (len rómskych a nerómskych tried) je, že to zvyšuje efektivitu vzdelávacieho procesu. Pedagogické postupy v triede len s rómskymi žiakmi boli viac štruktúrované. Väčší dôraz sa kládol na disciplínu, dodržiavanie formálnych pravidiel a sankcií. Nerómski žiaci v 7.A triede sa nehlásili, vykrikovali a neboli upozorňovaní. Rómski žiaci v 6.B triede sa museli hlásiť. Pri takomto spôsobe však existuje riziko, že učivo nebude zmysluplné a učenie prestane žiakov zaujímať. Vyučovanie sa stáva nezaujímavé, únavné a otázky sú často orientované mimo témy.

Oblasť: Schopnosť využívať a vytvárať materiálne zázemie vyučovania
Učitelia nepoužívali pomôcky a zariadenia odrážajúce rozmanitosť žiakov v triede a ich rodín. Nevnášali do vyučovania materiály z reálneho života žiakov.

Oblasť: Prostredie triedy, interkultúrna citlivosť
Prostredie obidvoch tried bolo málo podnetné a neodrážalo interkultúrnu rôznorodosť žiakov. V obidvoch triedach bola pozorovaná absencia interakcií a podpora pozitívnych vzťahov medzi žiakmi, žiakmi a učiteľom. Interakcia zo strany učiteľov bola orientovaná v línii: učiteľ – učivo – žiak/žiaci. *V 7.A triede učitelia nepodporovali medzikultúrne porozumenie. Zo strany učiteľa smerom k rómskej žiačke bola pozorovaná interkultúrna necitlivosť a zo strany nerómskych žiakov k rómskej žiačke bol zaznamenaný počas celého vyučovania nezáujem a ignorácia (*pozri ukážku 2 a 3).

V obidvoch triedach bola výzdoba triedy neadekvátna (napr.: nástenky vyblednuté, obrázky nepodnecujúce zvedavosť žiakov, v 7.A triede oznam pre žiakov z minulého roka – triedne pravidlá pre 6.A) a učebné prostredie málo stimulujúce. V 7. A triede bol špinavý uterák, v 6. B nebol vôbec. Jeden žiak v 7.A triede počas celého dopoludnia v dôsledku malej lavice sedel bokom.

Ukážka 2: Popis prístupu učiteľa k rómskej žiačke v 7. A triede
Na vyučovacej hodine žiaci pracovali v počítačovej miestnosti. Okrem jednej rómskej žiačky mali prístup k počítaču všetci žiaci. Dokonca prvých 30 minút rómska žiačka sedela oddelene, mimo priestoru, kde boli počítače. Zvyšných 15 minút ju vyučujúci vyzval, aby si k niekomu prisadla. Stoličku jej prisunul za chrbát inej žiačky, takže do konca vyučovania ako jediná v triede nepracovala na počítači, hoci úlohy, spoločné pre všetkých žiakov, boli zamerané na vyhľadávanie informácii.

Ukážka 3: Popis správania sa nerómskych žiakov k rómskej žiačke v 7. A triede
Počas dopoludňajšieho pozorovania nikto zo spolužiakov s rómskou žiačkou nekomunikoval, cez vyučovanie a ani cez prestávky. Zo strany vyučujúcich nebol jediný podnet, aby nerómski žiaci a rómska žiačka medzi sebou navzájom komunikovali. Počas veľkej prestávky rómska žiačka odišla k rómskym kamarátkam.

Byť úspešný je prirodzenou potrebou človeka. Úspech je však relatívna kategória, preto neprekvapuje, že vo výpovediach týchto žiakov sa často objavuje túžba byť „medzi svojimi“ (zaznamenané z rozhovoru s riaditeľom školy). Tam je totiž všetko tak, ako má byť, a žiak cíti svoju sociálnu a kultúrnu istotu. Väčšinová spoločnosť mu neposkytuje veľa možností zažiť vzdelávací úspech, ale potreba byť vzdelaný je svojim spôsobom už vžitá aj u týchto žiakov. Preto sa utiekajú prirodzene do svojej komunity.

Zavádzanie princípov inkluzívneho vzdelávania predstavuje riadený proces zmeny vzdelávacej sústavy a neustále úsilie presadzovať nové hodnoty, ktoré rôznorodosť v spoločnosti a v školách vítajú pozitívne a z nej ťažia s cieľom podpory sociálnej kohézie a prekonávania všetkých foriem diskriminácie. Ľudskoprávny rozmer je neodmysliteľnou súčasťou rozpravy o zavádzaní princípov inkluzívneho vzdelávania, ktorej konečným cieľom je zlepšovať vzdelávacie príležitosti všetkých, venujúc mimoriadnu pozornosť marginalizovaným, vylučovaným, postihnutým alebo inak znevýhodňovaným. Nástrojom zmeny je demokratizácia procesov rozhodovania a komunikácie a teda spolupráca a tvorba partnerstiev na rôznych úrovniach.

Dôvody, prečo eliminovať mieru vplyvu segregačných účinkov vo vzdelávaní (vzdelávacej politike), majú nielen veľký spoločenský, ale aj ekonomický dosah. Výzvou na zmenu je vytvorenie spoločenského prostredia spolupráce a partnerstva medzi všetkými aktérmi výchovno-vzdelávacieho procesu a taktiež medzi tvorcami vzdelávacej politiky, rezortom školstva a ním riadenými organizáciami, štátnymi

a mimovládnymi organizáciami a miestnou rómskou komunitou. Vízia by sa mala premietnuť do vypracovania komplexnej stratégie a konkrétnych opatrení. Pedagogickí zamestnanci nevyhnutne potrebujú účinnú podporu na ich ďalšie vzdelávanie. Od 1. novembra 2009 vstúpil do účinnosti zákon č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch[37]. Príprava programov kontinuálneho vzdelávania vo vzdelávacích inštitúciách by mala rešpektovať potreby pedagogických zamestnancov a odrážať výsledky výskumov realizovaných v praxi. Je potrebné vytvorenie špecificky zameraného kontinuálneho vzdelávania pre pedagogických zamestnancov, ktoré bude reflektovať analýzu potrieb profesionálnej prípravy tejto skupiny.

4.3. Postupy a stratégie pri odstraňovaní segregácie rómskych žiakov v škole v Šarišských Michaľanoch: február 2013 – december 2013

1. Práca s miestnymi autoritami
(Igor ANDRÉ)

Jej prvoradým cieľom bolo predkladať a diskutovať o konkrétnych krokoch pre desegregáciu a zavádzanie inkluzívneho vzdelávania v škole, teda napĺňania súdneho rozhodnutia, ale taktiež tlmiť napätie medzi komunitami a koordinovať postup pri spoločných aktivitách. Komisia pre inkluzívne vzdelávanie bola od marca do júna 2013 zvolávaná jedenkrát mesačne. Jej členmi sú zástupcovia obcí Šarišské Michaľany a Ostrovany, zástupcovia školy, zástupcovia rodičov, terénni sociálni pracovníci v Ostrovanoch a Šarišských Michaľanoch, riaditeľka materskej školy v Ostrovanoch, komunitný pracovník v Ostrovanoch a zástupcovia cirkví rímsko-katolíckej a Apoštolskej. Koordinátori OZ eduRoma tieto stretnutia zvolávali a facilitovali.

Je pravda, že na komisii sa často otvárali témy, ktoré nesúviseli s napĺňaním samotného rozsudku proti segregácii. Miestne autority na čele so starostom obce Šarišské Michaľany sa bránili nálepke „segregačnej školy“ a ani zástupcovia učiteľov v pracovnej skupine neboli ochotní pripustiť, že ich praktiky boli segregačné. Jediný, kto mal odvahu priznať existenciu zjavnej segregácie v škole, bol v tom čase riaditeľ školy. Predstavitelia obce a školy sa od samého začiatku spoliehali na naplnenie svojich potrieb prostredníctvom štátnej intervencie. Na prvom stretnutí pracovnej skupiny v marci 2013 zaznelo ich základných 5 požiadaviek, ktoré súviseli takmer výlučne s financiami, a to predovšetkým na rozvoj personálnych a technických kapacít školy:

37 Učiteľské noviny. Dvojtýždenník o školstve a vzdelávaní. Ročník LVIII, 45.-46. Týždeň, 2. 11. 2009, s. 4-5.

a) od Agentúry Ministerstva školstva pre štrukturálne fondy získať povolenie pozmeniť aktuálne platný školský vzdelávací program financovaný projektom z ESF;
b) od Ministerstva školstva získať finančné prostriedky na personálne doplnenie školy o sociálneho pedagóga a školského psychológa;
c) od Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity alebo Ministerstva školstva získať finančné prostriedky na zakúpenie konvektomatu (pece) do kuchyne v záujme stravovania všetkých žiakov školy v jedálni;
d) od Ministerstva školstva získať peniaze na vyriešenie problému s autobusovou dopravou pre fungovanie celodenného výchovného systému;
e) prísľub od Ministerstva školstva o zafinancovaní výstavby školy v Ostrovanoch v krátkej budúcnosti (aspoň pre 1. stupeň).

Členovia komisie, najmä vedenie školy a zástupcovia obce, od nás očakávali, že budeme pre nich akýmisi sprostredkovateľmi v komunikácii s príslušnými štátnymi inštitúciami. OZ eduRoma považuje komunikáciu so štátnymi orgánmi, predovšetkým s Ministerstvom školstva, za nevyhnutnú súčasť úspešnej stratégie (viacej v časti „Práca so štátom“), ale našou úlohou bolo upriamovať pozornosť Komisie na zdroje a možnosti, ktoré majú vo svojej moci oni sami. Od samého začiatku sme pracovali na tom, aby sme miestnym autoritám dokázali vysvetliť a ukázať, že niektoré z požiadaviek na ich zozname sa dajú riešiť aj bez angažovania sa štátu a bez väčších finančných dotácií.

Ako príklad uvádzame proces zabezpečenia autobusového spoja, ktorý umožnil, aby sa rómske deti mohli zúčastňovať aj poobedňajších aktivít v škole:

Zástupcovia OZ eduRoma získali na prvom marcovom stretnutí Komisie od miestnych autorít v Ostrovanoch a Šarišských Michaľanoch informáciu, že pridanie autobusového spoja v popoludňajších hodinách sa nedá riešiť priamo s prepravcom (firmou SAD Prešov), pretože ten nejaví žiadny záujem o komunikáciu a spoluprácu s predmetnými obcami. Preto treba kontaktovať v tejto veci štát, teda Ministerstvo školstva. Tím OZ eduRoma si ešte koncom marca 2013 dohodol stretnutie na pôde ministerstva, kde za prítomnosti úradníkov zo sekcie regionálneho školstva a štátneho tajomníka Ministerstva školstva tlmočil požiadavky školy vrátane zabezpečenia dodatočného autobusového spoja v popoludňajších hodinách zo školy do Ostrovian. Štátny tajomník reagoval promptne a už 5. apríla absolvoval spoločne so splnomocnencom vlády SR pre rómske konunity, poradcom ministra financií a ďalšími vysokými štátnymi úradníkmi z Ministerstva školstva a ním priamo riadených organizácií stretnutie na pôde školy.

Na stretnutí sa preberali viaceré alternatívy pre vyriešenie tohto problému, konečným odporúčaním zástupcov štátnej správy bolo využiť finančné prostriedky pridelované Ministerstvom školstva pre Centrum voľného času na dopravu (rómskych) žiakov prostredníctvom súkromného prepravcu. Riaditeľ školy sa vyjadril, že zmluva so

súkromným prepravcom nesie v sebe mnohé riziká, ktoré súvisia predovšetkým s bezpečnosťou prepravy detí, a taktiež nesúhlasil s tým, aby sa peniaze, určené na výlety rómskych detí v rámci Centra voľného času, minuli na cestovné náklady za prepravu zo školy do Ostrovian.

Riešenie tohto problému sa tak dostalo do slepej uličky. V takejto situácii sa tím OZ eduRoma rozhodol, že – aj napriek informáciám o údajnej neochote firmy SAD Prešov komunikovať a spolupracovať so školou a obcami Šarišské Michaľany a Ostrovany – bude iniciovať stretnutie zainteresovaných aktérov s firmou SAD Prešov. Na naše počudovanie bola odpoveď firmy veľmi ústretová a nadmieru konštruktívna. Riaditeľ odboru dopravy prijal zástupcov OZ eduRoma a predstaviteľov obce a školy ešte koncom apríla 2013 a viac ako dve hodiny hľadal riešenie požiadavky zriaďovateľa a školy. Na stretnutí sa preberala nielen téma doplnenia autobusového spoja, ale aj problematika technickej zmeny preplácania cestovného rodičom tých detí (takmer výlučne sa jedná o rómske deti z Ostrovian), ktoré nemajú trvalý pobyt v obci, kde navštevujú školu, a tak majú nárok na preplácanie svojich cestovných nákladov spojených s dopravou do školy[38].

Systém dobíjania čipových kariet bol však veľmi netransparentný a ľahko manipulovateľný, pretože často v praxi fungoval úzus, že rodič za refundované peniaze dobil kartu iba jednému dieťaťu, ale v skutočnosti danú kartu používali aj jeho/jej súrodenci, čím dochádzalo k predčasnému minutiu kreditu. A keďže rodič zvyšnú čiastku určenú na dobitie kreditu na karte použil na iné účely, vznikali situácie, že sa deti nemali ako dopraviť do školy a najmä v zimných mesiacoch narastali ich počty neospravedlnených hodín.

Vedenie školy predostrelo SAD Prešov na stretnutí požiadavku, aby sa vytvoril systém cestovných poukazov iného druhu, ktoré sa nebudú dobíjať, ale budú slúžiť ako legitimácia žiaka, ktorý má od pondelka do piatku nárok na prepravu denne na trase Ostrovany-Šarišské Michaľany a späť. Takýmto spôsobom sa obíde nezodpovedný rodič – presné náklady za prepravu každej prepravenej jednotky (žiaka) do školy sa transparetne vykážu v mesačnom zúčtovaní, ktoré dopravca vyfakturuje priamo škole. Tento systém bol prostredníctvom zástupcov OZ eduRoma konzultovaný aj s úradníkmi na Ministerstve školstva, ktorí odobrili jeho súlad s príslušnými ustanoveniami zákona č. 596/2003 o štátnej správe a školskej samospráve. Nový systém cestovných poukazov sa zaviedol na škole od prvého dňa začiatku školského roka 2013/2014. S jeho fungovaním vyjadruje spokojnosť nielen vedenie školy, ale aj samotní rodičia rómskych detí z Ostrovian.

38 „Ak si obec na účel zabezpečenia povinnej školskej dochádzky nezriadi základnú školu, základnú školu s materskou školou, je škola v obci, s ktorou má obec zriadený spoločný školský obvod a v ktorej bude žiak plniť povinnú školskú dochádzku, povinná z prostriedkov štátneho rozpočtu uhradiť zákonnému zástupcovi žiaka cestovné náklady na dopravu žiaka do tejto školy vo výške ceny hromadnej dopravy, ak nezabezpečí dopravu žiaka inak.“ (§8, odsek 6, zákona č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov.)

Riaditeľ odboru dopravy našiel aj spôsob ako doplniť popoludňajší autobusový spoj bez toho, aby museli žiaci alebo dotknuté obce doplácať čo i len jediný cent naviac. Táto jeho snaha však stroskotala na májovom rokovaní dopravcu SAD, obce Šarišské Michaľany, Ostrovany s VÚC Prešov. Samosprávny kraj, v ktorého kompetencii je aj organizácia a poskytovanie finančných dotácii pre prevádzkovateľov prímestskej autobusovej dopravy v rámci kraja, musí odobriť každú zmenu v grafikone autobusových liniek. Podľa našich informácií problém však nebol na strane VÚC Prešov, ale na strane predstaviteľov dotknutých obcí, ktorí nakoniec odmietli podpísať zmenu o pridaní autobusového spoja o 15.30 zo Šarišských Michalian do Ostrovian, pretože by to zmenilo grafikon spojov, na ktorý sú navyknutí obyvatelia ich obcí.

Riešenie problému chýbajúceho spoja v záujme realizácie celodenného výchovného systému pre rómskych žiakov sa tak odsunulo na neurčito. Situácia pretrvávala aj po začiatku nového školského roka v septembri 2013. V tom čase tím OZ eduRoma vyvíjal snahu, aby riaditeľ školy opätovne naštartoval jednania so SAD Prešov, a to jednak preto, že čas na realizáciu celodenného výchovného systému sa krátil (do konca júna 2014), a taktiež sme potrebovali rozbehnúť prácu dobrovoľníckeho tímu vysokoškolských študentov sociálnej práce Prešovskej univerzity so žiakmi priamo na pôde školy (viacej v časti „Práca s tímom študentov").

Keďže riaditeľova pozícia bola po septembri 2013 už oslabená definitívnym rozsudkom Krajského súdu v Prešove o opätovnom ustanovení predchádzajúcej riaditeľky na post riaditeľky školy a jeho vzťah so starostom mimoriadne napätý, rozhodli sme sa začiatkom novembra 2013 opäť zohrať rolu facilitátora a zorganizovať ďalšie stretnutie na pôde SAD Prešov.

Za účasti riaditeľa odboru dopravy, starostov Ostrovian a Šarišských Michalian, riaditeľa školy a zástupkyne MPC sa začiatkom novembra 2013 uskutočnilo druhé rokovanie k doriešeniu prípadu popoludňajšieho autobusového spoja. Po troch hodinách diskusie medzi účastníkmi rokovania a za asistencie viacerých pracovníkov SAD sa nakoniec podarilo nájsť spoj, ktorý by mohol dodatočne premávať od 15.30 na trase Šarišské Michaľany-Ostrovany a zároveň by sa jeho vsunutie do grafikonu nijakým spôsobom nedotklo občanov, ktorí cestujú do práce do Prešova. Starosta Šarišských Michalian návrh prijal a hneď na druhý deň podal písomnú žiadosť na VÚC Prešov o pridanie predmetného spoja. Odbor dopravy Prešovského samosprávneho kraja nemal s jeho žiadosťou žiadny problém, a tak od 15. decembra 2013 už premáva spoj, ktorý umožňuje rómskym deťom z Ostrovian zúčastňovať sa na doučovaní a voľnočasových aktivitách v priestoroch ich školy. Premávka dodatočného autobusového spoja sa financuje z peňazí štátneho rozpočtu, ktoré dostáva škola na žiakov, ktorí nemajú trvalé bydlisko v sídle školy.

Podrobný popis prípadu „autobusového spoja" má poukazovať na to, že riešenie dôležitých problémov škôl, ktoré sa zdajú byť v kompetencii štátu, sú v skutočnosti

v dosahu škôl a ich zriaďovateľov. Po hĺbkovom oboznámení sa s týmto konkrétnym problémom sme usúdili, že neriešenie problému bolo dôsledkom slabej komunikácie jednak medzi starostami oboch dotknutých obcí a najmä medzi starostami a poskytovateľom prepravy, teda firmou SAD Prešov. Starostovia akoby sa stále učili, čo to znamená fungovať v decentralizovanom systéme regionálneho školstva, kde ako zriaďovatelia majú priamu zodpovednosť za realizáciu výchovno-vzdelávacieho procesu v ich základných školách.

Zrušenie informovaných súhlasov, ktoré sťažovali proces desegregácie rómskych žiakov

Kľúčovou zmenou smerom k napĺňaniu rozsudku malo byť samotné preradenie rómskych žiakov z čisto rómskych tried to tried zmiešaných. Bola to najcitlivejšia zmena, ktorá si vyžadovala dobrú komunikáciu riaditeľa smerom k rodičom (rómskym aj nerómskym), učiteľom a samotným žiakom. Vedenie školy v predchádzajúcom období vyžadovalo tzv. „informované súhlasy“ *(príloha č.1)* na preradenie rómskych žiakov do zmiešaných tried. Bol to dokument, ktorý začala škola používať po rozhodnutí Okresného súdu v Prešove v decembri 2011, aby kryla svoje segregačné konanie. Informovaný súhlas mal byť pre súd dôkazom, že rómski rodičia si neželajú, aby ich deti chodili do zmiešaných tried, čo sa napokon objavovalo aj ako jeden z argumentov v súdnom jednaní.

Riaditeľ školy používal informované súhlasy od svojho nástupu v marci 2012 až do konca školského roka v júni 2013. V prvom polroku školského roka 2012/2013 dal prostredníctvom informovaných súhlasov návrh na preradenie 9 rómskych žiakov do zmiešaných tried. Nedostal však ani jeden podpis, a preto premiestnenie žiakov neuskutočnil. Podobný scenár sa opakoval aj v druhom polroku. V ňom navrhol prostredníctvom informovaných súhlasov preradiť 15 rómskych žiakov, papier mu podpísali iba traja zákonní zástupcovia. Paradoxom celej situácie bolo, že dokument, ktorý nemá oporu v školskej legislatíve, slúžil aj po definitívnom vynesení rozsudku o nutnosti desegregácie rómskych žiakov ako prekážka na jej realizáciu.

Najneskôr od mája 2013 začalo OZ eduRoma na zasadnutiach Komisie pre inkluzívne vzdelávanie apelovať na to, aby sa zrušil inštitút „informovaných súhlasov“, pretože je nielen brzdou desegregácie, ale segregačný stav aj legitimizuje. Zrušenie tohto inštitútu bolo v plnej kompetencii riaditeľa školy. Nakoniec sa nám na júnovom stretnutí Komisie podarilo (i keď treba priznať, že po dlhšom napätí) presvedčiť riaditeľa, aby „informované súhlasy“ zrušil s okamžitou platnosťou od prvého dňa nového školského roka 2013/2014, a tým si uvoľnil ruky v procese desegregácie a postupného začleňovania rómskych žiakov do zmiešaných tried. Riaditeľ k septembru 2013 preradil 12 rómskych žiakov do zmiešaných tried bez „informovaných súhlasov“. Všetci rómski žiaci doteraz navštevujú zmiešané triedy a až na malé výnimky sa adaptovali do kolektívov nerómskych detí. Tím študentov-

dobrovoľníkov z Prešovskej univerzity pomáha pri ich inklúzii aj tým, že ich doučujú učebnú látku, v ktorej po prestupe zaostávajú. Na podnet OZ eduRoma sa riaditeľ podujal v tejto súvislosti aj o komplexnú prestavbu režimu fungovania Rady rodičov. Do novembra 2013 plnil funkciu Rady rodičov neziskový fond *Slnečnica*, ktorý však združoval iba niekoľkých nerómskych rodičov zo Šarišských Michalian. Nová Rada rodičov sa začala kreovať na reprezentatívnom princípe „jedna trieda, jeden zástupca“, čo v praxi znamená, že v Rade rodičov by malo byť zastúpených najmenej 15 rómskych zástupcov rodičov z čisto rómskych tried. Ustanovujúce stretnutie, kde sa volili jednotliví triedni dôverníci, sa konalo začiatkom novembra 2013. Reprezentatívny model Rady rodičov má slúžiť k tomu, aby boli do života školy vťahovaní všetci rodičia, teda aj rodičia rómskych detí, ktoré tvoria dve tretiny z celkového počtu detí. Ich prítomnosť v samosprávnom orgáne rodičov školy by mala v blízkej budúcnosti viesť jednak ku kontaktu a spoznávaniu sa rómskych a nerómskych rodičov navzájom, ale aj k pocitu väčšej zodpovednosti všetkých rodičov za dianie v škole pri desegregačnom procese.

Príbeh o zrušení inštitútu „informovaných súhlasov“ bol príbehom o vnútorných administratívnych postupoch školy, ktoré často bránia v procese desegregácie a školskej integrácie a dokonca sa snažia stav segregácie legitimizovať. Na druhej strane treba konštatovať, že tak, ako boli „informované súhlasy“ okamžite zavedené, boli aj okamžite zrušené, čo malo za následok trvalé preradenie 12 rómskych žiakov. Svedčí to o tom, že niektoré procesy sa dajú urýchliť aj bez toho, aby sa používala obľúbená fráza, že desegregácia „chce čas“. Preraďovanie rómskych žiakov do zmiešaných tried by malo naďalej pokračovať aj v súčinnosti so vznikajúcou Radou rodičov. Aj keď si uvedomujeme, že miešanie v triedach má v škole svoje limity (vzhľadom na pomer rómskych a nerómskych žiakov), budeme aj naďalej nabádať riaditeľa, aby využil všetky kapacity v zmysle legislatívnych možností na postupné zvyšovanie počtu rómskych detí v zmiešaných triedach.

2. **Práca s učiteľským kolektívom –** hľadanie modelu komunikácie a spolupráce (Igor ANDRÉ)

Pre naplnenie rozsudku o faktickej desegregácii a rozvoji inkluzívneho vzdelávania je učiteľ rozhodujúcim činiteľom. V škole v Šarišských Michaľanoch však vo všeobecnosti panuje medzi zamestnancami školy veľká rezistencia voči rozsudku samotnému, ako aj voči zmenám v didaktických postupoch. S učiteľmi sme dovedna absolvovali 3 stretnutia (z toho 2 školenia), ktoré nás uistili v presvedčení, že najlepšou stratégiou bude práca s tými, ktorí sú ochotní učiť sa nové postupy a metódy priamo vo vyučovacom procese.

Prvé stretnutie s pedagogickým zborom sa konalo v marci 2013 v priestoroch Metodicko-pedagogického centra v Prešove. Jeho cieľom bolo zmapovať potreby vedenia školy a učiteľského zboru. Na stretnutí vyvstali podobné požiadavky,

aké prezentovali členovia Komisie pre inkluzívne vzdelávanie: zmena školského vzdelávacieho programu odzrkadľujúceho potreby detí, doplnenie personálu odbornými zamestnancami – sociálnym pedagógom a školským psychológom, modernizácia vnútorného vybavenia aj areálu školy a stavba školy v Ostrovanoch. Niektoré z týchto požiadaviek boli zástupcami OZ eduRoma neskôr predostreté na stretnutí so štátnym tajomníkom Ministerstva školstva.

Zúčastnená polovica z celkového učiteľského zboru Základnej školy v Šarišských Michaľanoch sa cítila veľmi dotknutá a urazená rozsudkom o segregácii rómskych detí na ich škole. Takmer všetky výpovede učiteľov smerovali k tomu, že chyba vo výchove a vzdelávaní rómskych detí je na strane štátu (zlá sociálna a školská legislatíva) a na strane rodičov rómskych detí, ktorí vzdelávaniu svojich detí neprikladajú žiadnu váhu alebo len slovne deklarujú, že oň javia záujem. Stretnutia sa na pozvanie OZ eduRoma zúčastnila popredná pedagogická expertka Alica Petrasová z Prešovskej univerzity, ako aj bývalá splnomocnenkyňa pre rómske komunity.

Expertky sa snažili ponúknuť zúčastneným učiteľom svoje skúsenosti z domáceho aj zahraničného terénu pri práci na inklúzii nielen rómskych detí vo výchovno-vzdelávacom procese, ale aj pri celkovej inklúzii rómskych komunít v rôznych slovenských lokálnych kontextoch. Po stretnutí sa obe zhodli na tom, že veľká časť zúčastnených učiteľov sa im zdala pracovne vyhorená (i keď sa im to u niektorých služobne starších učiteľoch zdalo pochopiteľné) a zástupcom OZ eduRoma predpovedali mimoriadne náročnú úlohu meniť mentálne nastavenie učiteľov smerom k presadzovaniu inkluzívnych hodnôt školy. Toto konštatovanie sa potvrdilo na následných školeniach učiteľov v rekreačnom zariadení na Drienici pri Sabinove.

Naším cieľom bolo vytiahnuť učiteľský zbor mimo ich bežného pracovného prostredia, aby sme smeli spoločne uvoľnene premýšľať o tom, čo by sa v súvislosti s rozsudkom dalo na ich škole robiť lepšie. Hlavnými témami prvého školenia bolo inkluzívne vzdelávanie v širšom európskom kontexte a hlbšie pochopenie niektorých súvislostí inkluzívneho vzdelávania v spojitosti s fenoménom chudoby. Neskôr sme prešli k diskusii o tom, ako vplýva vnútorné a vonkajšie prostredie školy (tzv. skryté kurikulum), na budovanie inkluzívnej kultúry v nej. Počas tejto debaty sme zistili, aké náročné je medzi učiteľmi vyvolávať kritickú diskusiu, ktorá by mohla viesť ku návrhom na konštruktívne zmeny v prístupoch a metódach práce. Rovnako sa nám to nepodarilo ani na druhom školení, ktoré sa konalo zhruba o 2 mesiace na tom istom mieste. Okrem rozvoja kritického myslenia učiteľov bolo naším zámerom citlivým spôsobom rozprúdiť diskusiu o výsledkoch analýzy výchovno-vzdelávacieho procesu a manažmentu školy (skrátene „audit školy"), ktorej výstupy by sa stali východiskom pre postupnú transformáciu na inkluzívnejší typ školy. Aj napriek citlivému spôsobu vyjadrovania kritickej spätnej väzby, hradba defenzívneho postoja učiteľov nám zabránila prejsť do roviny konštruktívnej komunikácie o možných zmenách do budúcnosti.

Musíme otvorene priznať, že na tejto úrovni sa nám od marca 2013 nepodarilo dosiahnuť väčšie úspechy. OZ eduRoma sa vzhľadom na tieto skutočnosti rozhodla v práci s pedagogickým zborom použiť stratégiu vytvárania tzv. „koalície ochotných". To sú tí, ktorí majú záujem vzdelávať sa v nových didaktických postupoch, ktoré by mali viesť k väčšej miere de facto inkluzivity školy. Tieto školenia by mali byť zamerané na rozvoj kooperatívneho spôsobu vyučovania v zmiešaných rómsko-nerómskych kolektívoch s použitím metódy integrovaného obsahu vzdelávania. V škole sa už z grantu Ministerstva školstva, ktorého obsah škole vypracovalo OZ eduRoma, podarilo prebudovať zanedbanú triedu na budúce Centrum kooperatívneho učenia. Jeho zmyslom má byť, aby sa v ňom stretávali predovšetkým rómske a nerómske deti z prvého stupňa na hodinách, ktoré si škola môže zaradiť do svojho školského vzdelávacieho programu v rámci voľnočasovej dotácie predmetov. Učitelia, ktorí budú pôsobiť v tejto triede, by mali byť pod priamou supervíziou renomovaných lektorov, ktorí ovládajú techniky kooperatívneho učenia v kombinácii s rozvíjaním medzipredmetového obsahu vzdelávania.

Taktiež plánujeme v spolupráci s vedením školy zorganizovať na jar 2014 veľké stretnutie za účasti vedenia školy, učiteľov, predstaviteľov Rady školy a Rady rodičov k zmenám v školskom vzdelávacom programe, aby v ňom boli lepšie reflektované potreby detí na škole. OZ eduRoma v tejto oblasti úzko spolupracuje so skúseným metodicko – pedagogickým expertom a bývalým generálnym riaditeľom MPC.

3. **Práca s tímom študentov-dobrovoľníkov –** inklúzia cez neformálne vzdelávanie (Igor ANDRÉ)

OZ eduRoma kládlo od začiatku iniciatívy veľký dôraz na vznik a dlhodobé udržanie dobrovoľníckeho programu pri škole v Šarišských Michaľanoch. Kedže učitelia samotní zväčša nemajú kapacity, aby venovali zvýšenú pozornosť rómskym deťom aj mimo formálneho vzdelávacieho procesu a zároveň si programovo udržiavajú od detí odstup z pozície autority, stávajú sa študenti vysokých škôl (najmä vyšších ročníkov pedagogických a sociálnych smerov) ideálnymi kandidátmi na výkon tejto práce. Ich výhodou je, že už majú určité penzum vedomostí, ktoré vedia odovzdať deťom na základnej škole, sú vekovo bližší tejto mladej generácii a najmä si vytvárajú s deťmi osobný vzťah, v ktorom nadobúdajú pozíciu nie vynútenej (formálnej), ale prirodzenej autority. Takto slúžia deťom nielen ako tútori pri ich školských povinnostiach, ale aj ako mentori, ktorí ich sprevádzajú v ich osobnostnom vývoji.

Tím OZ eduRoma zorganizoval v priebehu februára 2013 tri prednášky na fakultách Prešovskej univerzity s pedagogickou alebo sociálnou orientáciou s cieľom nadchnúť pre túto prácu aspoň zopár vysokoškolákov. Od apríla 2013 sa nám podarilo poskladať tím 6 dobrovoľníkov (budúcich animátorov voľného času a sociálnych pracovníkov), ktorí minimálne jedenkrát v týždni pracovali s deťmi v popoludňajšom čase v škole a v komunitnom centre v Ostrovanoch, ale taktiež pomáhajú vytvárať komunitný

rozmer školy cez organizáciu podujatí pre všetkých členov dotknutých obcí. Ako som už spomínal v úvode tejto časti, zmyslom fungovania dobrovoľníckeho tímu pri Základnej škole v Šarišských Michaľanoch je predovšetkým pomoc zaostávajúcim (rómskym) žiakom pri dorovnávaní učebných výsledkov, poskytovanie inšpirácie pre zmysluplné využitie voľného času a pri starších žiakoch aj poskytnutie určitej formy osobnostného mentoringu.

Od 18. apríla 2013 do konca júna 2013 prebiehalo pod vedením študentov-dobrovoľníkov každý štvrtok v komunitnom centre v Ostrovanoch doučovanie a voľnočasové aktivity pre rómske deti a zároveň dramatický krúžok v priestoroch školy určený tak pre rómske, ako aj nerómske deti. Problémom tohto modelu však bola jeho živelnosť a nestála konštelácia detí – najmä na aktivitách v Ostrovianskom komunitnom centre. Do priestorov komunitného centra sa v čase príchodu dobrovoľníkov nahrnulo v priemere 30-40 rómskych detí, ktoré malo mať na starosti 5 ľudí. Napriek tomu, že to bolo veľmi obtiažne z hľadiska logistiky a celkovej kontroly detí pri písaní domácich úloh, zvládali dobrovoľníci svoju rolu veľmi dobre a za krátky čas sa im podarilo si s deťmi vytvoriť blízke vzťahy, ktoré potom využívali pri spoluorganizácii ďalších mimoškolských aktivít.

Od nového školského roka 2013/2014 doučovacie aktivity prebiehajú priamo v škole. Študenti dobrovoľníci prichádzajú za svojimi zverencami jeden až dvakrát týždenne. Rómska asistentka učiteľa, naša blízka spolupracovníčka a zároveň koordinátorka tímu dobrovoľníkov, sa rozhodla pre model systematickej práce s tými rómskymi deťmi, ktoré boli preradené od nástupu riaditeľa do zmiešaných tried (15 detí). Výsledky práce študentov na poli zlepšenia prospechu žiakov ešte nie sú k dispozícii, nakoľko ešte neubehol ani polrok od zavedenia tohto modelu.

Jednou z najvýznamnejších aktivít na poli inklúzie v neformálnom vzdelávaní je vytvorenie a fungovanie akejsi neoficiálnej rómsko-nerómskej skupinky detí zo Šarišských Michalian a Ostrovian (zväčša na druhom stupni), ktoré má pod svojím patronátom asistentka učiteľa. I keď sa táto skupinka schádza prevažne za účelom nacvičovania kultúrneho programu pri rôznych podujatiach (zložili si vlastnú slovensko-rómsku hymnu školy), ich pôsobenie má oveľa širší dosah ako sa na prvý pohľad môže zdať. Táto hypotéza sa overila na príklade realizácie vzdelávaco-motivačného výletu 16 rómsko-nerómskych detí do Bratislavy v septembri 2013. Výber detí bol tvorený z tých žiakov, ktorí sú súčasťou platformy okolo asistentky učiteľa. Spoločne s dvoma študentami dobrovoľníkmi sa skupinka 16 detí vzdelávala 3 dni v Bratislave, a tým utužovala vzťahy medzi sebou. Výsledkom aj tejto aktivity bolo, že za riaditeľom školy prišli dvaja nerómski rodičia zo Šarišských Michalian, ktorí požadovali, aby sa ich deti na prvom stupni stravovali spoločne s rómskymi rovesníkmi v jedálni. Ich argumentom bolo, že jednoducho chcú, aby ich deti mali kontakt s rómskymi žiakmi rovnako, ako ho mali oni, keď navštevovali základnú školu v Šarišských Michaľanoch.

Z našich doterajších skúseností z realizácie aktivít dobrovoľníckeho programu a platformy vyplýva, že aj keď je rodič kľúčovým formovateľom hodnôt a postojov svojich detí na základnej škole, ovplyvňovanie hodnôt a postojov môže postupovať aj opačným smerom – od detí k rodičom. A to najmä vtedy, ak deti zažívajú očividný rozpor medzi stereotypným tvrdením rodičov a ich osobnou skúsenosťou. OZ eduRoma vytvorila od začatia svojej iniciatívy pri škole v Šarišských Michaľanoch minimálne tri príležitosti, kde sa mohla v mimoškolských aktivitách odohrávať vzájamná interakcia rómskych a nerómskych detí – výlet na Šarišský hrad, športový deň a výlet do Bratislavy. Na všetkých troch akciách sa smeli rómske aj nerómske deti navzájom presvedčiť o tom, že môžu byť priateľmi, pretože riešia úplne podobné životné situácie. Zbližovanie rómskych a nerómskych žiakov prostredníctvom interakcie v mimoškolských aktivitách zakladá do budúcnosti dobré predpoklady na premiešavanie žiakov vo formálnom vzdelávaní. Našou úlohou je, aby si túto misiu osvojilo vedenie školy (nech je do budúcnosti akékoľvek) a aspoň niektorí učitelia.

4. Práca so štátnymi inštitúciami
(Vlado RAFAEL)

Pri postupnom odstraňovaní segregácie v škole v Šarišských Michaľanoch je od začiatku iniciatívy pre nás dôležité, aby sa situáciou v škole začali vážne zaoberať aj štátne inštitúcie. Predovšetkým Ministerstvo školstva, Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity a napokon Štátna školská inšpekcia. Zástupcovia OZ eduRoma v marci 2013 navštívili preto štátneho tajomníka Ministerstva školstva, ktorému na stretnutí predostreli 5 požiadaviek školy v Šarišských Michaľanoch, ktoré vzišli pri jednotlivých zasadaniach Komisie pre inkluzívne vzdelávanie:

a) zistiť možnosť zmeny aktuálne platného školského vzdelávacieho programu financovaného z Európskeho sociálneho fondu tak, aby dokázal plniť potreby všetkých žiakov;
b) personálne doplnenie školy o sociálneho pedagóga a psychológa;
c) zakúpenie konvektomatu (kuchynskej pece) do kuchyne v záujme stravovania všetkých žiakov školy v jedálni;
d) vyriešenie problému s autobusovou dopravou pre fungovanie celodenného výchovného systému (možnosť zakúpenia školského autobusu);
e) z dôvodu nárastu populačných ročníkov výstavba školy v Ostrovanoch (pre 1. stupeň).

Z toho tri z uvedených požiadaviek boli v priebehu roku 2013 Ministerstvom školstva akceptované napriek tomu, že na náš podnet delegácia vysokých štátnych úradníkov na čele so štátnym tajomníkom navštívila školu už v apríli 2013 a sľúbili naplniť všetky uvedené požiadavky. Od septembra 2014 bude naplnená požiadavka výstavby modulovej (kontajnerovej) školy pre rómskych žiakov v Ostrovanoch pre 1. stupeň. Riaditeľ školy dostal potvrdenie zo strany Ministerstva školstva aj o tom,

že môže vykonať zmeny v školskom vzdelávacom programe. Skladba a realizácia zmien ŠVP bude jednou z veľkých tém školy v roku 2014. Nepodarila sa však naplniť požiadavka uvolnenia finančných zdrojov na zamestnanie sociálneho pedagóga a školského psychológa. Personálne obsadenie týchto dvoch dôležitých funkcií je závislé od finančnej situácie školy. Rovnako aj proces s vybavovaním autobusovej dopravy sme už spomenuli v predchádzajúcej časti tejto kapitoly.

Problém oddeleného stravovania v škole má hlbšiu súvislosť. Nesúvisí len s postojom učiteľov a rodičov, ale aj s chýbajúcou kuchynskou pecou v školskej kuchyni (konvektomatom). Ide o to, že prevádzka školských jedální spadá pod originálnu kompetenciu obce. Nedostatok finančných prostriedkov prispel k tomu, že rómski žiaci (dnes už iba na 2. stupni) dostávajú miesto teplého obeda len suchú stravu, ktorú nekonzumujú v jedálni, ale v triedach počas prestávky. Po našich rokovaniach so zástupcami Ministerstva školstva SR boli napokon z dotačnej schémy Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity uvoľnené finančné prostriedky v hodnote 6000 Eur na kúpu konvektomatu, kuchynskej pece, ktorá zabezpečí rýchlejšiu prípravu väčšieho objemu teplých jedál pre všetkých žiakov v zákonom stanovenom časovom limite 120 minút. V roku 2014 by sa mali v jedálni stravovať všetci žiaci bez rozdielu.

Treba tiež povedať, že konvektomat bol iba čiastočne financovaný z dotačnej schémy Úradu splnomocnenca vlády, pričom suma 6000 Eur, ktorú poskytol, tvorí polovicu nákladov. Zvyšnú polovicu uhradila obec. Podľa našich informácií Úrad splnomocnenca nechcel uhradiť plnú sumu na zakúpenie tohto zariadenia, pretože sa jeho úradníci obávali, že by sa takýto prístup mohol stať pre ostatné školy v budúcnosti precedensom.

V súvislosti s odstraňovaním segregácie a vytváraním podmienok pre inkluzívne vzdelávanie sa OZ eduRoma ďalej podarilo presvedčiť vedenie materskej školy v Ostrovanoch a starostu Ostrovian ako jej zriaďovateľa, aby vstúpili do národného projektu MRK II (Inkluzívny model vzdelávania na predprimárnom stupni školskej sústavy) riadeného cez Metodicko-pedagogické centrum a financovaného z Európskeho sociálneho fondu. Projekt je zameraný na zvýšenie počtu rómskych detí v materskej škole, zlepšenie kompetencií pedagógov pri práci s rómskymi deťmi. Poskytuje tiež preplatenie mzdy jednému pedagogickému asistentovi a didaktický balíček v hodnote 10 000€.

V apríli 2013 OZ eduRoma v spolupráci so školou v Šarišských Michaľanoch vypracovalo žiadosť o financovanie rozvojového projektu pre podporu výchovy a vzdelávania žiakov zo SZP v základných školách. Hlavným cieľom tohto projektu je podpora zvyšovania interakcie a kooperácie vo formálnom vzdelávaní medzi rómskymi a nerómskymi žiakmi na Základnej škole v Šarišských Michaľanoch prostredníctvom vytvorenia “kooperatívnej učebne” s integrovaným obsahom

vzdelávania. V júli bol projekt zo strany Ministerstva školstva schválený vo výške 3500 Eur. OZ eduRoma bude v spolupráci so školou projekt realizovať od januára 2014.

OZ eduRoma okrem toho od štátu požaduje aj dôkladný monitoring segregácie rómskych detí v školách na Slovensku. Tento problém spadá pod kompetenciu Štátnej školskej inšpekcie. Zástupcovia OZ eduRoma, Poradne pre občianske a ľudské práva a Amnesty International Slovensko preto dňa 11. novembra 2013 navštívili ústredie Štátnej školskej inšpekcie v Bratislave, kde sa predbežne dohodli na spoločnom postupe pri vytváraní metodického materiálu na monitoring a postupnú elimináciu segregácie vo vzdelávaní rómskych žiakov v školách na Slovensku. Jednotlivé semináre a pracovné zasadnutia budú postupne realizované v roku 2014.

5

Odstrániť segregáciu nestačí. Prečo?

(VLADO RAFAEL)

Ak mám stručne popísať v čom všetkom sa prejavovala a naďalej prejavuje segregácia rómskych detí v škole v Šarišských Michaľanoch, tak určite nejde len o problém oddelených tried a poschodí. Predchádzajúca riaditeľka školy, zriadila pre žiakov aj tzv. „biely" a „čierny" dvor, na ktorom rómski a nerómski žiaci oddelene relaxovali počas prestávkok. Tak ako oddelený dvor, aj oddelené stravovanie rómskych detí na prvom stupni, ktorým bola pridelená iba suchá strava, nový riaditeľ školy neskôr zrušil. Nový riaditeľ po svojom nástupe do funckie riaditeľa poukázal aj na skutočnosť, že suchá strava, ktorú rómske deti konzumovali, nevyhovovala často základným hygienickým normám a bola po záruke.

Treba však poukázať aj na rezervy pri odstraňovaní segregácie zo strany súčasného vedenia školy. V škole stále existujú „rómske triedy", ktoré sa nachádzajú na oddelenom podlaží. Učebné triedy sú umiestnené tak, aby rómski a nerómski žiaci využívali oddelené toalety a hygienické zariadenia. Len nedávno, v auguste 2013, sme sa na pracovnom stretnutí v Šarišských Michaľanoch dohodli s vedením školy, že zruší aj nezákonné informované súhlasy, ktoré doslova znemožňovali proces preraďovania rómskych detí do kolektívu ich nerómskych spolužiakov. Proces výberu rómskych žiakov, ktorí boli postupne preraďovaní, je dodnes sporný. Pretože išlo len o tých žiakov, ktorí sú z pohľadu učiteľov a vedenia školy šikovní.

V súčasnosti navštevuje školu v Šarišských Michaľanoch 406 detí z toho je rómskych detí 248 – 200 rómskych detí z Ostrovian a 48 rómskych detí zo Šarišských Michalian. V škole je v súčasnosti 22 tried a iba 9 rómskych detí je integrovaných z toho iba 3 rómske deti z Ostravian.

S takýmto spôsobom výberu detí pri ich postupnom začleňovaní sme nesúhlasili a upozornili sme riaditeľa školy, že ide o deti, ktoré sú bez diagnózy a navštevujú bežnú základnú školu tak, ako ich ostatní spolužiaci. Zároveň sme navrhli, aby preradeným deťom pomáhali ich učebné výsledky a tempo postupne vyrovnávať študenti z nášho dobrovoľníckeho programu.

V súčasnosti narážame zo strany vedenia školy na argument, že rozhodnutie krajského súdu v Prešove neurčilo presný pomer začleňovania rómskych detí do spoločných tried. V praxi to znamená, že ak sa vedenie školy rozhodne preradiť iba jedného rómskeho žiaka do kolektívu jeho nerómskych spolužiakov, považuje sa to za „zmiešanú triedu" a naplnenie súdneho rozhodnutia. Presne podľa takéhoto postupu bolo doteraz v škole v Šarišských Michaľanoch zo 425 detí, z ktorých 2/3 sú rómske, preradených iba 15 z nich. Napokon, samotné výsledky auditu školy prezrádzajú, že

ani s integrovanými rómskymi deťmi nevedia učitelia pracovať, a preto sa viaceré z nich cítia byť vylúčené aj vo vnútri zmiešaného kolektívu.

Jednou z pretrvávajúcich výziev našej práce je preto práca s učiteľmi. Stále pociťujeme z ich strany veľkú rezistenciu k zmenám. Neosvedčili sa nám doterajšie školenia učiteľov mimo školy počas víkendov. Nie všetci učitelia sa ich chceli zúčastňovať a pre nás boli časovo a najmä finančne náročné. Učitelia nás okrem iného upozorňovali aj na to, že by potrebovali skôr praktické príklady ako teoretické poznatky o inkluzívnom vzdelávaní. Ťažisko práce s učiteľmi sme preto presunuli priamo do školy. Našim hlavným zámerom v roku 2014 je vytvoriť pre učiteľov v škole podnetné pracovné prostredie v zmiešaných triedach, v ktorých budú môcť učiť inak. V roku 2014 v škole otvárame prvé centrum kooperatívneho učenia, v ktorom sa učitelia budú môcť naučiť počas vyučovacích hodín nové techniky výučby v zmiešanej triede pod supervíziou odborníkov z nášho didaktického tímu.

Fakt je, že krokom, ktoré sa v škole v Šarišských Michaľanoch usilujeme realizovať, chýba opora vo všeobecne platných pravidlách, ktoré by školy a štátne inštitúcie museli rešpektovať a prispôsobili ich k výkonu vlastných politík. V súčasnosti sa naša iniciatíva nemá o koho, resp. o čo, oprieť. Tak ako v prípade problému etnickej segregácie, tak aj v prípade problému dvoch oficiálnych riaditeľov v škole, nedokáže na Slovensku nezávisle rozhodnúť žiadna štátna školská inštitúcia. Poslednou a zároveň prvou inštanciou sú v tomto prípade iba nezávislé súdy, ktoré svojimi rozhodnutiami dostávajú výkon školskej praxe do absurdných situácií.

Rovnaké uvažovanie platí aj v prípade čerpania významných finančných dotácií z Európskeho sociálneho fondu pre školy na Slovensku. Tak, ako v domácich školských dokumentoch, tak ani v národnom referenčnom rámci pre čerpanie prostriedkov z Európskeho sociálneho fondu nie sú uvedené žiadne pravidlá a štandardy, ktoré by zohľadňovali desegregáciu a vytváranie podmienok pre inkluzívne vzdelávanie. Ich čerpanie sa tak míňa účinkom, nehovoriac o tom, že nemajú takmer žiadny dosah na zvyšovanie kvality vzdelávania pre samotných žiakov.

Inými slovami, odstraňovanie akejkoľvek formy diskriminácie v školách na Slovensku je v súčasnosti ponechané len na nezávislé iniciatívy a postoje jednotlivcov. Hlavnou otázkou preto zostáva, ako proces desegregácie a postupného vytvárania modelu inkluzívneho vzdelávania v škole v Šarišských Michaľanoch dlhodobo udržať. Na uvedenú otázku sa budeme usilovať v nasledujúcom období nájsť správnu odpoveď, pretože inak hrozí, že segregácia, za ktorú bola škola odsúdená, pretrvá.

6

eduRoma je súčasťou iniciatívy Slovensko pre všetkých: naozaj pre všetkých

Slovensko pre všetkých je iniciatívou, ktorá chce dať príbehu Slovenska nový obsah. Predstavuje víziu krajiny, v ktorej sa všetci môžu cítiť doma, a to bez ohľadu na to, akej sú národnosti, rodu, sexuálnej orientácie, sociálneho statusu, akým jazykom hovoria, odkiaľ pochádzajú alebo či nemajú nejaké zdravotné znevýhodnenie. Hľadá to, čo máme ako ľudia spoločné, nie to, čo nás rozdeľuje. Slovensko pre všetkých sa snaží spájať ľudí, ktorí sú presvedčení, že rozmanitosť je prirodzená.

Slovensko pre všetkých je alternatívou voči obrazu, ktorý vytvára väčšina politikov, masmédií a mnohých ďalších ľudí, ktorí formujú verejnú mienku. V dominujúcom obraze o Slovensku sú menšiny, či už náboženské, etnické, národnostné vrátane migrantov, LGBTI ľudí, sociálne znevýhodnených a zdravotne znevýhodnených, niekým, kto akoby netvorí súčasť krajiny. Niektoré menšiny sú často vykresľované ako mocenská, ekonomická hrozba či ohrozenie deklarovaných tradícií a tradičných hodnôt. Rómovia, Maďari, cudzinci alebo gejovia a lesby nie sú považovaní za "normálnych" ľudí, ale za nežiaducu odlišnosť. Vo vyvolanom stave ohrozenia je veľmi ťažké viesť zmysluplnú diskusiu. Politikom takýto stav vyhovuje. Stavajú sa do pozície "hrdinov", ktorí väčšinovú spoločnosť ochránia jednoduchými populistickými a často radikálnymi riešeniami, ktoré ponižujú a delia.

Iniciatíva je teda o Slovensku, v ktorom sa každý človek môže cítiť dobre a rešpektovane.Podporuje zmenu toho, ako zmýšľame a hovoríme o tejto krajine a o rozmanitých skupinách ľudí, ktorí v nej žijú. Základným cieľom je, aby mali všetci rovnú šancu viesť život, aký považujú za dôstojný a hodnotný. Slovensko pre všetkých preto podporuje zmeny v zákonoch a politikách,ktoré k tomuto cieľu smerujú. Základným východiskom iniciatívy sú ľudské práva a rešpekt. Práve ľudské práva sú prostriedkom, ako v spoločnosti zabezpečiť rovnováhu a rovnocennosť v zaobchádzaní so všetkými obyvateľmi a obyvateľkami krajiny. A hoci sa niektoré práva môžu v istých situáciách dostať do konfliktu (napr. právo na slobodu vierovyznania rodičov a právo dieťaťa na prístup k informáciám o reprodukčnom zdraví či právo na slobodu prejavu a právo nebyť diskriminovaný), ľudské práva poskytujú rámec na hľadanie spravodlivej rovnováhy medzi nimi. Iniciatíva Slovensko pre všetkých je otvorená všetkým ľuďom, inštitúciám a organizáciám, ktoré svojou pracovnou alebo mimopracovnou aktivitou podporujú myšlienku Slovenska pre všetkých.
Podporovatelia a podporovateľky sa dohodli, že budú presadzovať riešenia, opatrenia,

zákony, politiky, lokálne či celoštátne iniciatívy, ktoré sa približujú jej ideám. Veria, že touto cestou sa Slovensko stane krajinou, kde sa každý môže spoľahnúť na to, že jeho práva a dôstojnosť budú chránené. Podporovatelia a podporovateľky Iniciatívy Slovensko pre všetkých preto budú vzájomne podporovať svoje aktivity a požiadavky, pokiaľ budú vychádzať z rámca ľudských práv. Realizácia ľudských práv sa pritom môže odlišovať vo svojich nástrojoch, a preto sa od podporovateľov nevyžaduje, aby v celom rozsahu subjektov podporovala agendu iných subjektov.

Dúfame však, že inštitúcie a jednotlivci hlásiaci sa k Slovensku pre všetkých budú podporovať to, aby sa o návrhoch iných subjektov diskutovalo dôstojne a v rámci ľudských práv. Jednotlivci, inštitúcie (vládne aj nevládne) a organizácie (mimovládne aj súkromné, ziskové aj neziskové), ktoré sa k iniciatíve prihlasujú môžu voľne a bezodplatne používať značku a logo Slovenska pre všetkých pri označovaní svojich podujatí, publikácií, programov a podobne, pokiaľ presadzujú myšlienky Slovenska pre všetkých. K iniciatíve je možné sa priebežne pripojiť.

Súčasťou iniciatívy sú aj:
Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Romano Kher - Rómsky Dom
Iniciatíva Inakosť
Okrúhly stôl Maďarov na Slovensku
OZ Vagus
Liga za ľudské práva
Amnesty International Slovensko
OZ ŠK Lotosové kvety
Queer Leaders Forum
eduRoma
OZ Ethos
Centrum pre otvorenú
politiku
Inštitút pre verejné otázky
OZ Možnosť voľby
OZ
Saplinq
PRIDE Dúhové Košice
Nora Beňáková (o.z. Človek v ohrození)
Paula Jojart (MVO konzultantka)
Jarmila Filadelfiová (sociologička)
Hana Fábry (Ženská sieť HEPY)
Boris Strečanský
Adriana Mesochoritisová
Robert Furiel
Sawkat Choudhury (Amnesty International)

7 O autoroch

Vlado Rafael (1979) získal magisterský titul v odbore sociálna práca na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2004 , doktorát z pedagogiky v Ústave humanitných štúdií, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského. Jeho dizertačná práca, obhájená v roku 2008, je zameraná na segregáciu rómskych detí vo vzdelávaní. Počas doktorandského štúdia pracoval ako dobrovoľník so znevýhodnenými deťmi, okrem iného aj v krízovom centre. Študoval angličtinu na Americkej univerzite v Bulharsku po dobu jedného roka (2010) a absolvoval dvojmesačnú stáž v OSI v Education Support Program v Londýne (2011). Vlado začal svoju profesionálnu kariéru v Open Society Foundation v Bratislave v roku 2006 ako odborník na vzdelávanie. Koordinoval viaceré iniciatívy, ktoré sa usilovali o zavedenie multikultúrnej výchovy v štátnom vzdelávacom programe a uľahčenie odstránenia segregácie rómskych detí. Editoval niekoľko kľúčových publikácií v tejto oblasti: Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku (NOS-OSF, 2011). Vzdelávacie cesty rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia (NOS-OSF, 2013). Vo februári 2013 odišiel z Nadácie otvorenej spoločnosti, aby začal viesť Občianske združenie eduRoma, ktorého hlavným cieľom je rozvíjať prvý model desegregácie a inkluzívneho vzdelávania prostredníctvom poskytovania odbornej asistencie základnej škole v Šarišských Michaľanoch. V apríli 2013 bol vymenovaný za člena Kurikulárnej rady, poradného orgánu Ministerstva školstva SR. Pôsobí tiež v Ústave sociálnej antropológie fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave. **vlado@eduroma.sk, www.eduroma.sk**

Igor André (1983) v roku 2009 absolvoval Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave so zameraním na politické vedy. V roku 2006 bol ocenený štipendiom Milana Šimečku, ktoré mu umožnilo študovať jeden akademický rok v Programe medzinárodného vzdelávania na Bard College v USA (štát New York), rovnako ako v letnom akademickom programe medzinárodných vzťahov v New Yorku. V rokoch 2007-2010 pracoval ako redaktor kultúrno-politicko-filozofického štvrťročníka Kritika&Kontext a viedol semináre v oblasti komparatívnej politológie na Bratislavskej medzinárodnej škole liberálnych štúdií v Bratislave. V rokoch 2010-2011 pôsobil ako poslanecký asistent. Jeho hlavnou oblasťou expertízy sa stala problematika primárneho a sekundárneho vzdelávania. V januári 2011 začal pracovať na Úrade splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity v úlohe koordinátora pre oblasť vzdelávania. Podieľal sa na príprave revidovaného Národného akčného plánu

Dekády rómskej inklúzie 2005-2015 na roky 2011-2015 a na vypracovaní Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Národná stratégia bola prijatá slovenskou vládou v decembri 2012 a schválená v Bruseli. V januári 2013 sa rozhodol opustiť svoju prácu na Úrade splnomocnenca. V OZ eduRoma pôsobil ako programový koordinátor do decembra 2013.

8 Zoznam použitej literatúry

Autorské publikácie

1. Amnesty International. (2010). *Dajte im budúcnosť. Ukončite segregáciu rómskych detí v slovenských školách.* Index: EUR 72/004/2010. Dostupné na: http://www.amnesty.org/pt-br/library/asset/EUR72/004/2010/sk/a496964e-13a5-4b1f-b55f-f7e88a5ed18d/eur720042010sk.pdf

2. Atlas rómskych komunít 2013. (2012). Regionálne centrum Rozvojového programu OSN v Bratislave (UNDP), Združenie miest a obcí Slovenska, Prešovská univerzita v Prešove a Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.

3. Čorňáková, V. (2013). *Škola v Šarišských Michaľanoch má dvoch riaditeľov, odvolanie spochybnil súd.* In Denník SME, 23.7.2013. Dostupné na: http://sabinov.korzar.sme.sk/c/6877443/skola-v-sarisskych-michalanoch-ma-dvoch-riaditelov-odvolanie-spochybnil-sud.html#ixzz2q738TcMQ

4. Filadelfiová, J. & Gerbery, D. (2012). Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010. Bratislava: UNDP, s. 93. ISBN: 978-80-89263-10-3.

5. Glovičko, J. (2012). *Nicholsonová: Oddeľovanie rómskych detí chápem.* In Denník SME, 12.1.2012. Dostupné na: http://www.sme.sk/c/6214393/nicholsonova-oddelovanie-romskych-deti-chapem.html

6. Higgins, A. (2013). In Denník The New York Times, 9.5.2013. Dostupné na: http://www.nytimes.com/2013/05/10/world/europe/in-slovakia-integration-of-roma-mirrors-early-struggles-in-us.html?_r=0

7. Ivanco, Š. (2012). Tlačové prehlásenie Poradne pre občianske a ľudské práva v Košiciach, 31.10.2012. Dostupé na: http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2012/11/PDF-64-KB.pdf

8. Ivančo, J. (2012). In SME blog, 13.1.2012. Dostupné na: http://ivanco.blog.sme.sk/c/286026/Michalany-ako-precedens-s-nechcenymi-nasledkami.html#ixzz2mXT3rSir

9. Jurek, V. (2013). *Patová situácia. Na jednej stoličke sedia dvaja riaditelia.* In Noviny.sk, 3.10.2013. Dostupné na: http://udalosti.noviny.sk/z-domova/03-10-2013/patova-situacia-na-jednej-stolicke-sedia-dvaja-riaditelia.html

10. Mačo, J. (2012). *Zlá správa pre školu, rodičov, obec.* In Šarišské Michaľany (kultúrno-spoločenský občasník obce). Ročník XVIII, február 2012, 1/2012, s. 4. Dostupné na: http://www.sarisskemichalany.sk/dokumenty/noviny/2012_01_februar.pdf

11. *Milióny z eurofondov na výskum boli získané netransparentne. (2010).* In Webnoviny.sk, 20.6.2010. Dostupné na: http://m.webnoviny.sk/slovensko/nku-nasiel-netransparentne-financovan/690742-clanok.html

12. *MPC poskytlo zavádzajúce informácie o úspechoch svojho projektu*. (2013). Tlačová správa OZ eduRoma. In RPA.sk, 22. 5. 2013. Dostupné na: http://www.mecem.sk/rpa/?id=press&lang=slovak&show=23145

13. Nicholsonová, L. (2012). *Zákaz segregácie na Slovensku je smiešny.* In Aktualne.sk, 11.1.2012. Dostupné na: http://aktualne.atlas.sk/komentare/lucia-nicholson/zakaz-segregacie-na-slovensku-je-smiesny/

14. *Ombudsmanka má podozrenie na segregáciu v školách. (2013).* In Denník Pravda, 21.8.2013. Dostupné na: http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/290567-ombudsmanka-ma-podozrenie-na-segregaciu-v-skolach/

15. *Ombudsmanka: Poslanci rezignovali na práva detí. (2013).* In: Denník SME, 4.9.2013. Dostupné na: http://romovia.sme.sk/c/6922670/ombudsmanka-poslanci-rezignovali-na-prava-deti.html#ixzz2pRUuSnId

16. *Pollák: Cesta do USA potvrdila našu filozofiu rómskej reformy. (2013).* In Aktuality.sk, 5.2.2013. Dostupné na: http://www.aktuality.sk/clanok/222551/pollak-cesta-do-usa-potvrdila-nasu-filozofiu-romskej-reformy/

17. Rafael, V. a kol. (2011). Odpovede na otázky desegregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku. *Zhrnutie: popis segregácie vo vzdelávacom systéme na Slovensku, požiadavky na jej odstránenie, dilemy a otvorené otázky.* Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, s. 158. Dostupné na: http://www.eduroma.sk/publications/sk/desegregacia.pdf

18. *Rómske deti škola nepomieša, učitelia segregácii veria. (2012)*. In Školský portál, 11.1.2012. Dostupné na: http://www.skolskyportal.sk/clanky/romske-deti-skola-nepomiesa-ucitelia-segregacii-veria

19. *Segregácia Rómov je v Šarišských Michaľanoch minulosťou: Škola ide vzorom. (2013).* In Topky.sk, 15.5.2013. Dostupné na: http://www.topky.sk/cl/10/1349482/Segregacia-Romov-je-v-Sarisskych-Michalanoch-minulostou--Skola-ide-vzorom

20. *Škola segregovala rómske deti, potvrdil to súd. (2012). In Webnoviny.sk, 30.10.2012. Dostupné na:* http://m.webnoviny.sk/presov/skola-segregovala-romske-deti-potvrdi/568267-clanok.html

21. Autor?? In Učiteľské noviny. Dvojtýždenník o školstve a vzdelávaní. Ročník LVIII, 45.-46. týždeň, 2. 11. 2009, s. 4-5.

22. *Výbor OSN kritizuje Slovensko pre diskrimináciu. (2011).* In Inprost s.r.o. – Obecné noviny, 16/2011, 21.4.2011. Dostupné na: http://www.inprost.sk/vybor-osn-kritizuje-slovensko-pre-diskriminaciu-romov

Dokumenty a právne predpisy

23. Dubovcová, J. (2013). Správa verejnej ochrankyne práv o uplatňovaní práva na vzdelanie detí/žiakov príslušníkov rómskej národnostnej menšiny so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Bratislava: Kancelária verejného ochrancu práv. Dostupné na: http://www.vop.gov.sk/files/Sprava%20VOP-Vzdelavanie%20Romov.pdf

24. Ondrášová, K. (2013). *Zápis z pracovného stretnutia na ZŠ v Šarišských Michaľanoch dňa 5.4.2013*. Bratislava, 9.4.2013.

25. Opatrenie 3.1.: Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít v Operačnom programe vzdelávanie. Dostupné na: http://www.asfeu.sk/operacny-program-vzdelavanie/opatrenie-31/)

26. Operačný program vzdelávanie v správe Agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR. Dostupné na: http://www.asfeu.sk/operacny-program-vzdelavanie/operacny-program-vzdelavanie/

27. Pedagogicko-organizačné pokyny na školský rok 2013/2014. (2013). Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, s. 9, bod 5. Dostupné na: https://www.minedu.sk/data/att/4966.pdf

28. Rozsudok Krajského súdu v Prešove v prípade Poradňa pre občianske a ľudské práva proti Základnej škole s materskou školou v Šarišských Michaľanoch, spis. značka 20Co 125/2012, 20 Co 126/2012, s. 21, z 30.10.2012. Dostupné na: http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2012/11/PDF-129-MB.pdf

29. Rozsudok Okresného súdu v Prešove v prípade Poradňa pre občianske a ľudské práva proti Základnej škole s materskou školou v Šarišských Michaľanoch, spis. značka 25C 133/10-229, s. 10, z 5.12.2011. Dostupné na: http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2012/01/PDF-558-MB.pdf

30. Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

31. Zákon č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Nábor študentov z Prešovskej univerzity a vznik dobrovoľníckeho programu v ZŠ Šarišské Michaľany (február - marec, 2013)

Doučovanie a vyrovnávanie školských výsledkov u rómskych detí tímom dobrovoľníkov

Prvý spoločný vzdelávací výlet rómskych a nerómskych žiakov ZŠ Šarišské Michaľany v Bratislave (september,2013)

Prvé stretnutia s učiteľmi zo školy v Šarišských Michaľanoch – analyzujeme ich potreby a aktívne počúvame. Škola sa potrebuje postupne otvoriť celej komunite

Založili sme Komisiu pre inkluzívne vzdelávanie zloženú s miestnych autorít. Našim cieľom je, aby sa miestne autority navzájom informovali a tlmili sociálnu tenziu v Ostrovanoch a v Šarišských Michaľanoch (marec, 2012)

eduRoma, Amnesty International a Poradňa pre občianske a ľudské práva debatujú s verejnou ochrankyňou práv a so zástupcami Štátnej školskej inšpekcie o probléme monitorovania segregácie v školách na Slovensku

V škole žiaci nečítajú, kníh je nedostatok, školská knižnica je malá. eduRoma pre žiakov verejne vyzbieral 650 nových kníh, prázdnu školskú chodbu sme prerobili na novú školskú knižnicu. Dobrovoľníci so žiakmi čítajú v zmiešaných tímoch

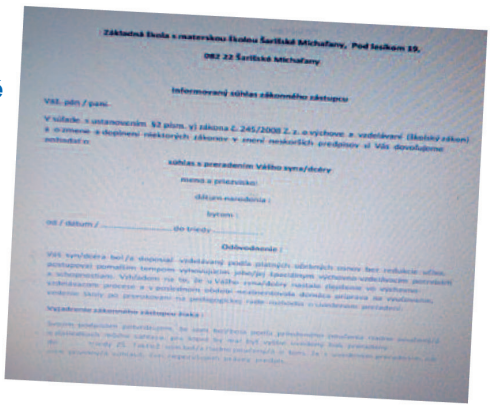
Nová kuchynská pec, ktorá zabezpečí teplé obedy pre viac ako 100 rómskych detí v ZŠ Šarišské Michaľany – koniec suchej stravy. Rómski žiaci budú konečne spolu s ostatnými žiakmi pravidelne navštevovať aj spoločnú školskú jedáleň

So SAD Prešov rokujeme o autobusovej doprave pre rómskych žiakov z Ostrovian. Žiaci už nebudú chodiť do školy v Šarišských Michaľanoch pešo. vďaka novému autobusovému spoju môžu žiaci zostávať aj dlhšie v škole, aby sa tiež zúčastňovali doučovania a mimoškolských aktivít

Zrušili sme nezákonné informované súhlasy, ktoré narúšali proces školskej integrácie rómskych žiakov v ZŠ šarišské Michaľany

Základná škola s materskou školou Šarišské Michaľany, Pod lesíkom 19,
082 22 Šarišské Michaľany

Informovaný súhlas zákonného zástupcu

Vaše, pán / pani,

V súlade s ustanovením §2 písm. y) zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov si Vás dovoľujeme oslovať o

súhlas s preradením Vášho syna/dcéry

meno a priezvisko:

dátum narodenia:

bytom:

od / dátum / ..... do triedy .....

Odôvodnenie:

Váš syn/dcéra bol/a doposiaľ vzdelávaný podľa platných učebných osnov bez redukcie učiva, postupoval/a pomalším tempom vyhovujúcim jeho/jej špecifickým výchovno-vzdelávacím potrebám a schopnostiam. Vzhľadom na to, že u Vášho syna/dcéry nastala zlepšenie vo výchovno-vzdelávacom procese a v posledných obdobiach nedochádza ku porušovaniu vnútorného školy zo strany žiaka, navrhujeme dohodu prijatia na vyučovanie.

Vyjadrenie zákonného zástupcu žiaka:

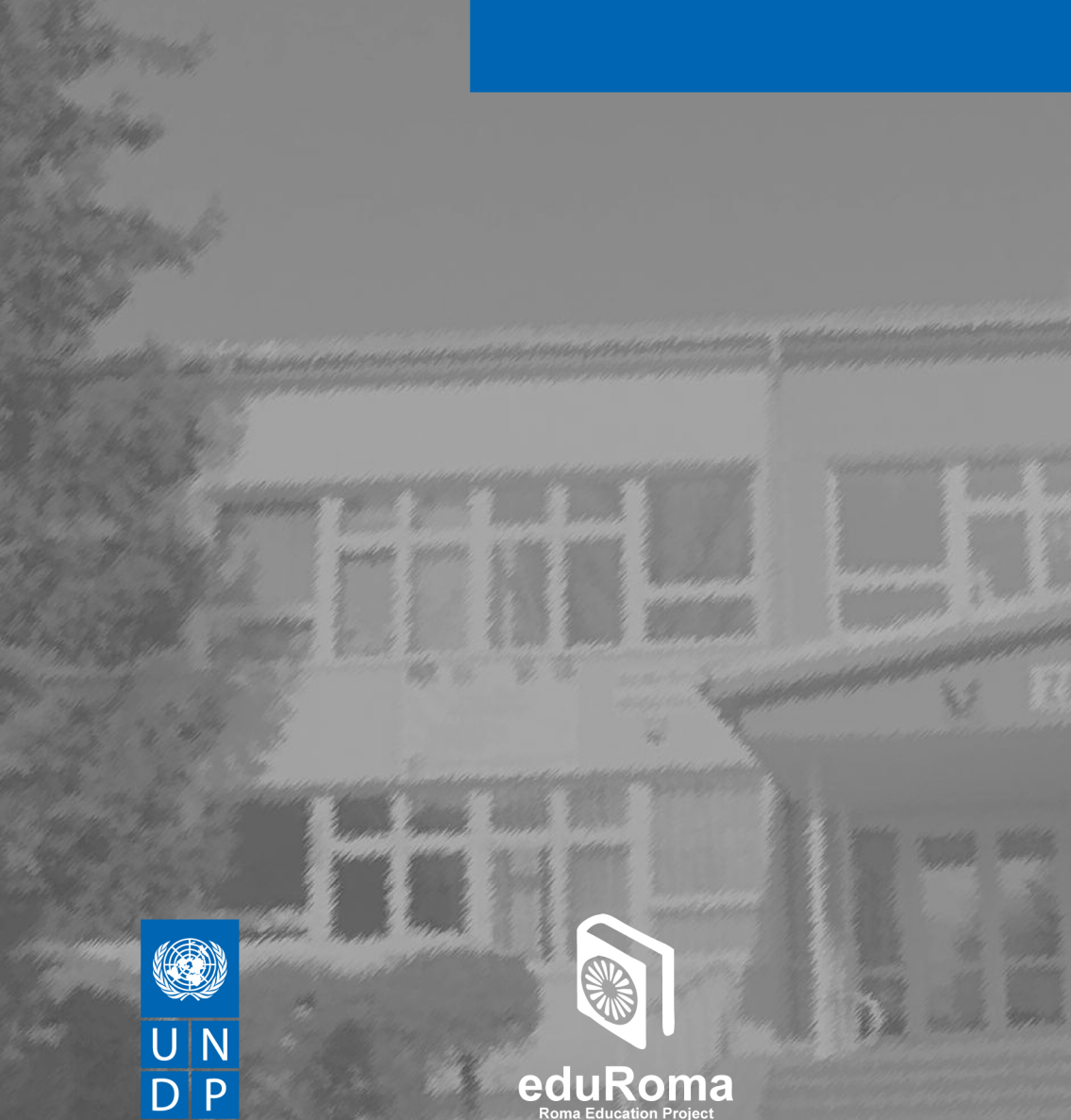
Súhlasím s preradením môjho syna/dcéry do triedy ..... od .....

Zákonný zástupca žiaka

OZ euRoma pomohlo škole v Šarišských Michaľanoch prerobiť starú učebnú triedu na nové Centrum kooperatívneho učenia, ktoré má slúžiť pre postupnú integráciu segregovaných rómskych žiakov

United Nations
Development Programme

Regional Bureau
for Europe and CIS

Grösslingova 35
811 09 Bratislava
Slovak Republic
Phone: (421–2) 593 37-111
Fax: (421-2) 593 37-450
http://europeandcis.undp.org

eduRoma – Roma Education
Project
Civic Association
Moyzesova 3
811 05 Bratislava –
Staré Mesto,
Slovak Republic

Email:
info@eduroma.sk
Web:
www.eduroma.sk

ISBN
978-80-89263-20-2